

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

UYGULAMALI PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖN ERGENLİK DÖNEMİNDEKİ NORMAL GELİŞİM GÖSTEREN
ÇOCUKLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN BİR İNSAN ÇİZ TESTİYLE
PROJEKTİF DEĞERLENDİRMESİ

Emre YAYLA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Gökben HIZLI SAYAR

İSTANBUL-2025

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

UYGULAMALI PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖN ERGENLİK DÖNEMİNDEKİ NORMAL GELİŞİM GÖSTEREN
ÇOCUKLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN BİR İNSAN ÇİZ TESTİYLE
PROJEKTİF DEĞERLENDİRMESİ

Emre YAYLA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Gökben HIZLI SAYAR

İSTANBUL-2025

YEMİN METNİ

Bu çalışmanın kendi tez çalışmam olduğunu, planlamasından yazımına kadar hiçbir aşamasında etik dışı davranışımın olmadığını, tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, tez çalışması ile elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

Emre YAYLA

İmza

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında ihtiyaç duyduğum her türlü bilgi ve desteği benden esirgemeyerek her an yanımda olan değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Gökben HIZLI SAYAR'a sonsuz teşekkür ederek, kişisel ve akademik hayatta kendisine sağlık ve başarılar diliyorum.

Değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Volkan Demir'e çalışmamdaki katkılarından dolayı sonsuz teşekkür ediyorum.

Tüm eğitim öğretim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen, destekleriyle ilerlememi sağlayan sevgili anneme ve değerli babama sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

ÖN ERGENLİK DÖNEMİNDEKİ NORMAL GELİŞİM GÖSTEREN ÇOCUKLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN BİR İNSAN ÇİZ TESTİYLE PROJEKTİF DEĞERLENDİRMESİ

Bu çalışmanın konusu çocukların resim çizme süreçleri üzerinedir. Araştırmanın amacı, çocukların çizimlerinin gelişim psikolojisi açısından incelenmesi ve çizimlerin çeşitli faktörler (yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi vb.) tarafından nasıl etkilendiğini anlamaktır. Bu bağlamda, çocukların çizimlerini yaparken detay seviyeleri ve çizimlerin kompozisyon özellikleri detaylı olarak incelenecektir. Araştırma, çocuk gelişimi ve sanat terapisi alanındaki literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Araştırmanın çalışma grubunu, yaşları 9-12 arasında değişen ön ergenlik dönemindeki 150 kız ve 150 erkek toplam 300 çocuk oluşturmaktadır. Bu çalışmada, "İnsan Çiz Testi" (Draw-a-Person Test) projektif bir değerlendirme aracı olarak kullanılmıştır. Ulusal ve uluslararası alanyazın incelendiğinde normal gelişim gösteren çocukların çoğunlukla aile algısı, öfke ve saldırganlık düzeyleri, bağlanma stilleri aile ve akran tutumları, tanılama yöntemleri ve sorunları üzerinde durulurken kişilik özelliklerini ortaya koymaya yönelik araştırmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, projektif değerlendirme araçlarından biri olan Bir İnsan Çiz Testinde kişilik gelişimini sembolize eden çizimlerin ön ergenlik döneminde olan çocukların kişisel gelişimini belirlemektir. cinsiyete bağlı olarak çizimlerde kompozisyon, detay kullanımı ve figür yerleşimi açısından anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Çocukların çizimleri, kişilik yapıları ve algısal eğilimleri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dışavurumcu sanat terapisi, insan çiz testi, kişilik gelişimi, kişilik özellikleri, ön ergenlik

ABSTRACT

Projective Evaluation Of Personality Traits in Normally Developing Pre-Adolescent Children Using The Draw-A-Person Test

The subject of this study is children's drawing processes. The aim of the study is to examine children's drawings in terms of developmental psychology and to understand how various factors (age, gender, education level, etc.) influence these drawings. In this context, the level of detail and compositional features of children's drawings will be examined in depth. The study aims to contribute to the literature in the fields of child development and art therapy.

The study group consists of a total of 300 children, including 150 girls and 150 boys, aged between 9-12 years, in the pre-adolescence stage. The "Draw-a-Person Test" was used as a projective assessment tool in this study. A review of national and international literature reveals that while research on normally developing children often focuses on aspects such as family perception, levels of anger and aggression, attachment styles, family and peer attitudes, and diagnostic methods, studies specifically aimed at identifying personality traits remain quite limited. Based on this observation, the purpose of this study is to determine the personal development of pre-adolescent children through the symbolic representations in their drawings using the Draw-a-Person Test, a projective assessment tool. The findings indicate significant differences in composition, use of details, and figure placement in drawings based on gender. Children's drawings provide important clues about their personality structures and perceptual tendencies.

Keywords: Expressive art therapy, Draw-a-Person Test, development of personality, personality traits, pre-adolescence

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
1. Giriş	1
1.1 Araştırmanın Amacı.....	2
1.2Araştırmanın Soruları	2
1.3 Hipotezler.....	3
1.4 Katılımcılar ve Veri Toplama Süreci.....	3
1.5 Kapsam ve Sınırlılıklar	4
2. BÖLÜM	9
KURAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ LİTERATÜR	9
2.1 Kişiliğin Gelişimi.....	9
2.1.1 Kişilik Gelişiminde Anne Baba Etkisi	11
2.1.2 Klasik Kişilik Teorileri	13
2.1.3 Freud'un Psikanaliz Kuramı	13
2.1.4 Yapısal Kişilik Kuramı ve Kişilik Birimleri.....	13
2.1.5 Erik Erikson Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı	16
2.1.6 Analitik Psikoloji	22
2.1.7 Bireysel Psikoloji.....	24
2.1.8 Karen Horney Yeni Freudyen Yaklaşım	25
2.1.9 Jean Piaget Bilişsel Gelişim Kuramı	27

2.1.10 Abraham Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı.....	31
2.1.11 Carl Rogers Hümanist (İnsancıl) Yaklaşım	32
2.1.12 Albert Bandura Sosyal Bilişsel Kuram	34
2.1.13 Raymond Cattell ve Hans Eysenck Özellik (Trait) Kuramları	37
2.1.14 Bir İnsan Çiz Testi	38
İnsan Çiz Testi'nin Uygulanışı.....	39
Değerlendirme Kriterleri	39
3. Yöntem.....	42
3.1 Araştırma Deseni	42
3.2 Katılımcılar	42
3.3 Veri Toplama Araçları	42
3.4 Veri Toplama Süreci.....	42
3.5 İstatistiksel Analiz.....	42
3.6 Veri Analizi.....	44
Bulgular	45
Tartışma	51
Sonuç	53
KAYNAKÇA.....	55

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Çocukların çizdikleri insan resmini, resmin sayfadaki yerine, çizgilerin durumuna, resimdeki insanın yaşına ve cinsiyetine ait dağılımlar ve Khi kare analizi sonuçları.....	46
Tablo 2. Çocukların çizdikleri insan resmindeki eksik bırakılan organlara, resimde çizilen gövdeye, resmin hareket durumuna, kol ve bacakların durumuna ait dağılımlar ve Khi kare analizi sonuçları.....	47
Tablo 3. Çocukların çizdikleri insan resmindeki baş ve baştaki organlara ait dağılımlar ve Khi kare analizi sonuçları.....	48
Tablo 4 Çocukların çizdikleri el,ayak ve parmakların durumuna ait dağılımları ve Khi kare sonuçları.....	49
Tablo 5 Çocukların çizdikleri insan resmindeki elbise ve düğmelerin durumu ile resimdeki ayrıntılara ait dağılımlar ve Khi kare analizi sonuçları.....	50

KISALTMALAR DİZİNİ

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

vd: ve diğerleri

vb: ve benzeri

DAP: Draw a Person (Bir İnsan Çiz)

1. GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı, ön ergenlik dönemindeki normal gelişim gösteren çocukların kişilik özelliklerini incelemek ve bir insan çiz testiyle projektif bir şekilde değerlendirmektir. Bu çalışma, çocukların kişilik özelliklerinin değerlendirilmesinde kullanılan yöntemlerden biri olan insan çiz testinin önemini vurgulamaktadır. Literatürde bu konuda yapılmış çalışmaların sınırlı olması nedeniyle bu çalışmanın önemi büyüktür. Bu araştırmanın gerekçesi, ön ergenlik dönemi ve kişilik gelişimi arasındaki ilişkiyi anlamak ve bu dönemdeki çocukların kişilik özelliklerini anlamak için kullanılan tekniklerin değerini ortaya koymaktır. İnsan yavrusu, doğduğu andan itibaren kendini yaşam mücadelesinin içinde bulur. Hayatta kalma güdüsü, doğumdan itibaren çevresinde olup bitenleri anlamlandırmayı ve çevreden gelen uyarıcılara karşı birtakım tepki göstermeyi gerektirir. İnsan, evrende kendi varlığını konumlandırmayı öğrenirken, hayatı boyunca farklı gelişim süreçlerinden geçer (Kutluer, 2015). Büyüme ve gelişim, döllenme anından başlayarak ergenliğin sonuna kadar devam eden bir süreçtir. Bu süreç boyunca büyüme ve gelişim kesintisiz bir şekilde ilerler. Büyüme, boy ve kilo gibi ölçülebilir değerlerdeki artışları kapsar. Gelişim ise vücut yapısının ve işlevlerinin olgunlaşmasıyla biyolojik işlevlerin kazanılmasını ifade eder (Kulaksızoğlu, 1999).

Erinlik evresi olarak da adlandırılan ön ergenlik dönemi, yaklaşık olarak 9-12 yaşlarını kapsayan ve çocuklarda önemli biyopsikososyal değişim ve gelişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde çocuklar, hem fiziki olarak hızlı bir büyüme evresine girerler hem de bilişsel açıdan daha karmaşık düşünme becerileri geliştirirler (Piaget, 1964). Örneğin, çocuğun kendisine yönelik düşünce ve duygular geliştirme, insan ilişkilerinde daha karmaşık etkileşimlere girebilme gibi özellikler kazanırlar (Erikson, 1968). Bu gelişim evresinde akran ilişkilerinin öneminde bir artış gözlemlenirken, ebeveyn ya da bakım veren otoritesine karşı daha bağımsız bir tavır geliştirme eğilimleri de gözlenir (Yavuzer, 2000). Literatür incelemesi yapıldığında bu dönemin, bireyin kimlik gelişiminin temellerinin oluşmaya başladığı ve kişisel özelliklerin ortaya çıkmaya başladığı kritik bir dönem olduğu vurgulanmaktadır (Santrock, 2012).

1.1 Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, ön ergenlik dönemindeki normal gelişim gösteren çocukların kişilik özelliklerini, projektif bir değerlendirme aracı olan "Bir İnsan Çiz" testi aracılığıyla incelemeyi hedeflemektedir. Araştırmanın temel amacı, bu yaş grubundaki çocukların çizimlerinden elde edilen verilerle kişilik özelliklerine dair anlamlı çıkarımlar yapmak ve bu bağlamda "Bir İnsan Çiz" testinin psikolojik değerlendirmedeki yerini güçlendirmektir. Araştırmanın gerekçesi, ön ergenlik döneminde çocukların kimlik gelişimi, bilişsel süreçler ve duygusal ifade becerilerinin kritik bir aşamadan geçmesidir. Bu dönemde, çocukların iç dünyalarını anlamak, kişisel özelliklerini keşfetmek ve sosyal uyum düzeylerini değerlendirmek, hem akademik literatür hem de psikolojik uygulamalar açısından büyük önem taşımaktadır. Çocukların sözel olarak ifade edemediği duygu ve düşüncelerini yansıttığı düşünülen çizimlerin, projektif bir yöntem olarak değerlendirilmesi, bu alanda literatürde sınırlı sayıda çalışma olması nedeniyle bu araştırmayı önemli kılmaktadır. Ayrıca, ulusal ve uluslararası literatürde, projektif testlerin çocuk gelişimi üzerindeki etkisine dair yapılan çalışmalar genellikle aile yapısı, öfke ve saldırganlık düzeyleri, bağlanma biçimleri gibi belirli sınırlı alanlarda yoğunlaşmıştır. Ancak, özellikle ön ergenlik dönemindeki çocukların kişilik özelliklerini anlamaya yönelik çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Bu bağlamda, bu araştırma, "Bir İnsan Çiz" testini kullanarak kişilik özelliklerini değerlendirme çabasında literatüre önemli bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma hem teorik açıdan hem de pratik uygulamalar açısından değer taşımaktadır. Çocukların gelişimsel süreçlerini daha derinlemesine anlamak ve bu süreçlerde kullanılabilecek etkili değerlendirme yöntemlerine ışık tutmak, araştırmanın önemli bir hedefidir. Ayrıca, elde edilen bulguların, çocuklarla çalışan eğitimciler, psikologlar ve diğer profesyoneller için yol gösterici olması beklenmektedir.

1.2 Araştırmanın Soruları

1. Ön ergenlik dönemindeki çocukların çizimlerinde cinsiyete bağlı olarak farklı temalar ve detaylar gözlemlenebilir mi?
2. Özgüven düzeyi yüksek çocuklar, İnsan Çiz Testi'nde daha büyük ve orantılı figürler çizerken; düşük özgüvenli çocuklar daha küçük ve eksik figürler mi çizer?

3. Bağlanma stiline, çocukların İnsan Çiz Testi'ndeki figürlerinin yüz ifadeleri ve sosyal ipuçları üzerinde etkisi var mı? Güvenli bağlanan çocuklar yüz ifadelerini daha belirgin çizerken, kaygılı ya da kaçınan bağlanan çocuklar yüz detaylarını eksik bırakma eğiliminde mi olur?
4. Bilişsel becerileri yüksek çocuklar, İnsan Çiz Testi'nde anatomik olarak daha orantılı ve detaylı figürler çizerken, bilişsel gelişimi daha yavaş ilerleyen çocukların çizimlerinde orantısızlıklar ve eksiklikler görülür mü?
5. Detaylı elbise ve aksesuar çizen çocuklar, sosyal çevreye daha fazla uyum sağlayan ve dış görünüşe daha fazla önem veren bir kişilik yapısı sergilerken, elbise detaylarına önem vermeyen çocuklar daha bağımsız ve içe dönük bir eğilim gösterebilir mi?

1.3 Hipotezler

Belirlenen bu genel amaç doğrultusunda şu hipotezler test edilecektir:

1. Kız çocukları, İnsan Çiz Testi'nde erkek çocuklarına kıyasla daha fazla ayrıntı ve figür detayları içeren çizimler yapar. (Tablo 1 ve 2).
2. Özgüven düzeyi yüksek çocuklar, İnsan Çiz Testi'nde daha büyük, orantılı ve detaylı figürler çizerken; düşük özgüvenli çocuklar daha küçük ve eksik figürler çizer (Tablo 3).
3. Duygusal dışavurum becerileri yüksek çocuklar, İnsan Çiz Testi'nde yüz ifadelerini daha belirgin çizerken, duygusal dışavurumu düşük olan çocuklar yüz detaylarını eksik bırakma eğilimindedir. (Tablo 3).
4. Bilişsel becerileri yüksek çocuklar, İnsan Çiz Testi'nde anatomik olarak daha orantılı ve detaylı figürler çizerken, bilişsel gelişimi daha yavaş ilerleyen çocukların çizimlerinde orantısızlık ve eksiklikler görülür (Tablo 5).
5. Detaylı elbise ve aksesuar çizen çocuklar, sosyal çevreye daha fazla uyum sağlayan ve dış görünüşe daha fazla önem veren bir kişilik yapısı sergilerken, elbise detaylarına önem vermeyen çocuklar daha bağımsız ve içe dönük bir eğilim gösterebilir (Tablo 5).

1.4 Katılımcılar ve Veri Toplama Süreci

Bu araştırmada kullanılan ölçme araçlarının geçerlilik ve güvenilirlik özellikleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Çalışmada temel veri toplama aracı olarak kullanılan *Bir*

İnsan Çiz testi, çocukların kişilik özelliklerini anlamaya yönelik projektif bir değerlendirme yöntemidir. Literatürde bu testin, özellikle çocukların bilişsel ve duygusal dünyasını keşfetmede etkili bir araç olduğu belirtilmiştir. Testin geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine ilişkin bilgiler, yöntemin bilimsel dayanağını güçlendirmektedir. Önceki çalışmalarda *Bir İnsan Çiz* testinin iç tutarlılık katsayılarının yüksek olduğu ve kişilik değerlendirmesi açısından geçerli bir ölçüm aracı olarak kabul edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, ölçeğin uygulanabilirliği ve yorumlama kriterlerine dair kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve çalışmada bu kriterler esas alınmıştır.

Araştırma kapsamında örneklem grubu, ön ergenlik döneminde (9-12 yaş aralığında) normal gelişim gösteren toplam 300 çocuktan (150 kız, 150 erkek) oluşmaktadır. Katılımcılar, belirli demografik özellikler ve uygunluk kriterlerine göre seçilmiştir. Örnekleme alınan çocukların herhangi bir gelişimsel gerilik veya özel öğrenme güçlüğü tanısı almamış olmaları temel kriterler arasındadır. Katılımcıların yaş ve cinsiyet dağılımının dengeli bir şekilde belirlenmesine özen gösterilmiş, bu sayede elde edilen verilerin daha geniş bir popülasyona genellenebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada örneklem grubu, belirli bir coğrafi bölgedeki (Kağıthane ilçesi) çocuklardan seçilmiştir. Ancak bu durum, araştırma bulgularının diğer bölgeler için doğrudan genellenebilirliğini sınırlayan bir etken olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların sosyoekonomik ve kültürel farklılıkları göz önüne alınarak, çalışmada bu sınırlılıklar açıkça ifade edilmiştir. Gelecekte yapılacak araştırmalar için daha geniş ve çeşitli demografik gruplardan örneklem alınması önerilmektedir. Veri toplama süreci etik ilkelere uygun bir şekilde yürütülmüştür. Araştırma öncesinde, hem çocuklardan hem de velilerinden bilgilendirilmiş onam alınmış, katılımcıların gizliliği ve mahremiyeti korunmuştur. Çalışma boyunca tüm prosedürler, etik kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, veri toplama süreci sırasında tüm katılımcılar için benzer koşullar sağlanmış ve standart bir uygulama izlenmiştir. Bu süreçlerin detaylı bir şekilde planlanması, çalışmanın yöntemsel güvenilirliğini artırmıştır.

1.5 Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada elde edilen bulgular, belirli metodolojik ve örnekleme ilgili sınırlılıklara tabidir. Bu sınırlamalar, sonuçların genellenebilirliği ve araştırma kapsamını etkileyebilecek belirli faktörlerden kaynaklanmaktadır.

1. Örneklem Sınırlılığı: Araştırmanın katılımcı grubu, yalnızca belirli bir coğrafi bölgedeki (Kağıthane ilçesi) okullardan seçilmiş, 9-12 yaş aralığında normal gelişim gösteren 300 çocuktan oluşmaktadır. Bu durum, araştırmanın bulgularını diğer coğrafi bölgelerdeki veya farklı kültürel özelliklere sahip çocuklara genelleme konusunda bir sınırlılık yaratmaktadır. Ayrıca, örnekleme sosyoekonomik düzey dağılımı dengelenmiş olmasına rağmen, özellikle alt ve üst sosyoekonomik düzeylerdeki katılımcı sayısının az olması, bu gruplarla ilgili çıkarımların gücünü sınırlayabilir.

2. Metodolojik Sınırlılıklar: Araştırmada kullanılan *Bir İnsan Çiz Testi*, projektif bir değerlendirme aracı olarak öznelliğe açıktır. Test sonuçlarının yorumlanması, değerlendirme kriterlerine bağlı olduğu için farklı yorumlayıcılar arasında değişkenlik gösterebilir. Bu durum, araştırma bulgularında yorum farklılıklarına yol açabilir. Testin uygulanması sırasında değerlendirme ölçütlerinin daha fazla standardizasyonu sağlanarak bu öznelliğin azaltılması önerilmektedir.

Çalışmada kullanılan diğer veri toplama araçları, çocukların kendi algılarını veya ailelerinin bildirimlerini içermektedir. Bu tür özbildirimlere dayalı veriler, katılımcıların gerçeği tam olarak yansıtmayan cevaplar verme olasılığını içermektedir.

3. Kültürel ve Dilsel Sınırlılıklar: Araştırma, yalnızca Türkçe konuşan çocuklara uygulanmıştır. Bu, testin dil ve kültüre özgü etkilerinin sonuçlar üzerindeki olası etkilerini ele alma konusunda bir sınırlamadır. "Bir İnsan Çiz Testi"nin kültürel unsurların yanı sıra, uluslararası bağlamda geçerliliğinin araştırılması için farklı ülkelerde ve kültürel gruplarda uygulanması önerilmektedir.

4. Zaman Sınırlılığı: Araştırma, belirli bir zaman diliminde toplanan verilerle sınırlıdır. Çocukların gelişim süreçlerinde değişen koşullar (örneğin, eğitim sistemindeki değişiklikler, sosyal etkiler) sonuçlar üzerinde etkili olabileceği için bu durum, araştırmanın uzun vadeli genelleme gücünü kısıtlamaktadır.

5. Çizim Performansına Etki Eden Diğer Faktörler: Çocukların çizim sırasında hissettiği rahatlık, uygulama ortamındaki faktörler (örneğin, dikkat dağıtıcı unsurlar veya öğretmen etkisi) gibi dışsal faktörlerin, test sonuçları üzerinde etkisi olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu faktörlerin etkisini azaltmak için uygulama koşullarının daha sıkı bir şekilde kontrol edilmesi önerilmektedir.

Öneriler

Bu sınırlamaların üstesinden gelmek için gelecekteki araştırmalarda farklı coğrafi bölgelerden, sosyoekonomik ve kültürel geçmişlerden gelen daha geniş örneklem gruplarıyla çalışmalar yapılması; ayrıca daha uzun vadeli, boylamsal araştırma modellerinin benimsenmesi önerilmektedir. Ek olarak, testin öznelliğini azaltmak için değerlendirme kriterlerinin daha ayrıntılı bir şekilde standardize edilmesi ve sonuçların farklı değerlendirme araçlarıyla desteklenmesi faydalı olacaktır.

Varsayımlar(Sayıtlar)

1. **Testin Geçerliliği ve Güvenirliği:** “Bir İnsan Çiz” testinin, ön ergenlik dönemindeki çocukların kişilik özelliklerini yansıtan geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu kabul edilmektedir.
2. **Çocukların Çizimlerine Kendi Algılarını Yansıtması:** Çocukların çizimlerinde, kendilerine dair algılarını, duygusal durumlarını ve sosyal ilişkilerine yönelik ipuçlarını yansıttığı varsayılmaktadır.
3. **Tekil İlçe Örnekleminin Temsil Gücü:** Araştırma, belirli bir ilçeden seçilen çocukların kişilik özelliklerine yönelik bulgularının, benzer sosyoekonomik ve kültürel özelliklere sahip diğer çocuklar için de geçerli olabileceği varsayımıyla yürütülmüştür.
4. **Kültürel Etkilerin Sınırlı Olması:** Çocukların çizimlerinin, büyük ölçüde evrensel kişilik özelliklerini yansıttığı ve kültürel etkilerin bu değerlendirmede sınırlı bir rol oynadığı varsayılmaktadır.
5. **Araştırmaya Katılan Çocukların Çizimlerde Samimi Olması:** Çocukların çizimleri üzerinde herhangi bir dış yönlendirme veya baskı olmadan içtenlikle ve kendi duygu-düşüncelerini yansıtarak çizim yaptıkları kabul edilmiştir.

Bu varsayımlar, çalışmanın sağlıklı ve anlamlı sonuçlar elde edebilmesi için temel alınmıştır.

Literatür Taraması

Ön ergenlik dönemindeki normal gelişim gösteren çocukların kişilik özelliklerinin insan çiz testi ile projektif olarak değerlendirilmesi konusunda yapılmış literatür taramasında sınırlı sayıda çalışmanın bulunduğu görülmüştür. Bu doğrultuda, bu çalışmanın bu alandaki literatüre katkı sağlama potansiyeli bulunmaktadır. Ayrıca kişilik özelliklerinin değerlendirilmesinde kullanılan tekniklerin önemi ve etkisi konusundaki literatür de incelenmiştir. Bu konuda yapılmış çalışmaların sınırlı olması, bu çalışmanın literatüre katkı sağlama potansiyelini arttırmaktadır.

Tanımlar

Erinlik: Bireylerin biyolojik ve psikolojik açıdan belirgin değişimlerin yaşandığı, hızla gelişim gösteren bir süreçtir. Bu dönemde çocuklar, bedensel değişimlerin yanı sıra duygusal, zihinsel ve sosyal gelişim açısından önemli dönüşümler geçirir. Bu evre, aynı zamanda kimlik arayışı ve toplumsal normlarla uyum sağlama çabalarının arttığı bir dönemdir (Baynal,2021).

Projektif Test: Bireylerin içsel dünyalarını, bilinçaltındaki düşünce, duygu, çatışmalarını ve kişilik özelliklerini anlamaya yönelik bir değerlendirme aracıdır (Morris ,2007).

Ön Ergenlik: Ön ergenlik dönemi, çocukların ergenlik sürecine geçişi yaşadığı ve hem bedensel hem de psikolojik olarak birçok değişim geçirdiği bir aşamadır. Bu dönem genellikle 9-10 yaşlarında başlar ve 13 yaş civarında sona erer. Özgüven gelişimi, sosyal ilişkilerdeki değişiklikler ve cinsiyetle ilgili farkındalık da önemli gelişimsel özellikler arasında yer alır (Kaplan, 2020).

Projektif Testler: Projektif testler, bireyin bilinçaltındaki duygu, düşünce ve çatışmaları anlamak için yapılandırılmamış veya yarı yapılandırılmış araçlardır. Bireyin test sırasında verdiği tepkiler, iç dünyası hakkında bilgi verir. Örneğin, "Bir İnsan Çiz Testi", kişinin kendilik algısını ve sosyal uyumunu anlamak için sıkça kullanılır (Machover, 1949; Burns ve Kaufman, 1972).

Kişilik Özellikleri: Kişilik özellikleri, bireyin tutarlı düşünce, duygu ve davranış örüntülerini ifade eder. Psikolojik literatürde kişilik özellikleri genellikle beş faktör modeliyle (Dışadönüklük, Sorumluluk, Uyumluluk, Nevrotiklik, Açıklık) tanımlanır. Kişilik, bireyin genetik ve çevresel etkileşimleri sonucunda şekillenir (Costa ve McCrae, 1992).

Psikososyal Gelişim: Erik Erikson'un psikososyal gelişim teorisine göre, birey hayatı boyunca sekiz farklı gelişimsel krizle karşılaşır. Ön ergenlik dönemi, genellikle "Çalışkanlığa Karşı Yetersizlik" evresiyle ilişkilendirilir. Bu dönemde çocuklar, çevrelerinden aldıkları destekle beceri geliştirme ve üretken olma eğilimindedir (Erikson, 1963; Bee ve Boyd, 2009).

Sosyo ekonomik Düzey: Sosyoekonomik düzey, bireyin veya ailenin ekonomik, eğitim ve mesleki durumunu ifade eder. Literatürde, düşük sosyoekonomik düzeyin çocukların bilişsel gelişim ve çizim performansı üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği belirtilmiştir (Kağıtçıbaşı ve Biricik, 2013; Goodenough, 1926).

Flynn Etkisi: Flynn etkisi, zamanla zeka testi sonuçlarında gözlemlenen artışı ifade eder. Bu etki, "Bir İnsan Çiz Testi" gibi ölçümlerde de gözlemlenmiş ve sosyoekonomik gelişmelerle ilişkilendirilmiştir (Flynn, 1987; Lynn, 1999).

Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetinden bağımsız olarak, toplumun belirlediği roller ve beklentileri ifade eder. "Bir İnsan Çiz Testi" çalışmalarında kız ve erkek çocukların performans farklılıklarının, toplumsal cinsiyet rollerinden etkilendiği bulunmuştur (Feingold, 1988; Kağıtçıbaşı ve Biricik, 2011).

Bilişsel Gelişim: Bilişsel gelişim, bireyin düşünme, problem çözme ve öğrenme becerilerinin zamanla gelişimini ifade eder. Çizimler, bireyin bilişsel düzeyinin anlaşılmasında önemli bir araç olarak kullanılabilir (Piaget, 1964).

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ LİTERATÜR

ÖN ERGENLİK DÖNEMİ KİŞİLİK GELİŞİMİ

KONUYA İLİŞKİN KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Türk Dil Kurumu, kişiliğin tanımını bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerin tamamı şeklinde yapmıştır(TDK, 2024). Kişilik, bireyin doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı, diğer insanlardan ayrılmasını sağlayan ve tutarlılık gösteren özelliklerin tümüdür (Taymur, Türkçapar, 2012). Bu açıdan, kişiliğin bireyin duygusal, sosyal, zihinsel ve fiziki niteliklerinin devamlılık gösteren yönlerini kapsadığı ve bireyin kalıcı eğilimlerini, davranış ve ilişki biçimlerini şekillendiren en temel etken olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, kişiliğin bireyin nispeten kalıcı eğilimlerini, davranışlarını, ilişki biçimlerini ve tepkilerini şekillendiren en temel özellik olduğu söylenebilir. Başka bir tanıma göre ise kişilik, bireyin kendine has düşünce ve davranışlarını yönlendiren sistemlerin bir bütünü olarak tanımlanır (Dal, 2019).

2.1 Kişiliğin Gelişimi

Psikolojide, kişiliğin tanımlanması, gelişimi ve sınıflandırılması konusunda farklı düşünceler ve tartışmalar yaşanmıştır. Kişiliğin sınıflandırma ve tanımlama sürecine tarihsel olarak bakıldığında, bu çalışmaların Hipokrat'a kadar uzandığı bilinmektedir. Kişilik kavramı, Latince "persona" kelimesinden türemiştir. Antik Roma ve Yunan tiyatrolarında "persona," yüzü kapatan maske olarak tanımlanmıştır. İnsanların içsel dürtü ve arzuları, çeşitli kalıplar vasıtasıyla kendilerine özgü maskeler oluşturmalarına yol açabilir. Bireyler bu maskelerle dış dünya ile iletişim kurar ve dış dünya da birey üzerinde etkiler bırakır (Kurt, 2011). Özetle, doğumdan itibaren bireyde var olan, kişiyi başkalarından ayıran ve zamanla kazanılmış kalıcı özellikler kişilik olarak tanımlanmaktadır (Taymur ve Türkçapar, 2012).

Günümüzde ise ekollere göre kişilik tanımlarında farklılıklar bulunsa da geçmişe kıyasla daha fazla fikir birliği olduğu gözlemlenmektedir. Genel olarak, kişilik; bireylerin kendine özgü temel karakteristik özellikleri, tutarlılığı, sürekliliği ve benzersiz nitelikleriyle bir bütün olarak tanımlanır (Bilsen, 2020). Genel olarak ele

alındığında, kişilik; bireyin kendine özgü temel karakteristik özellikleri, benzersizliği, tutarlılığı, sürekliliği ve kişilik niteliklerinin bütününden oluşan bir yapı olarak tanımlanabilir (Bilsen, 2020). Burger'a (2006) göre kişilik, "bireyin kendine özgü tutarlı davranış örüntüleri ve içsel süreçleridir." Kişilik araştırmalarını bir yapbozun parçalarını bir araya getirmek gibi düşünebiliriz. Her bir parça yerine oturdukça, kişiliği daha derinlemesine kavrarız; fakat nihayetinde, bu yapbozun tam anlamıyla bitmeyeceğini fark ederiz (Burger, 2006). Bee ve Boyd (2009) ise kişiliği, "bir bireyi başkalarından ayıran ve insanlarla ilişkilerinde gözlemlenen kısmen kalıcı tepki ve etkileşim biçimleri" olarak tanımlar. Schultz ve Schultz (2005) kişiliği, "bir bireyin karakterine özgü, içsel ve dışsal, görece kalıcı özellikler" şeklinde ifade eder. Türkçe literatürde, Cüceloğlu (2015) ise kişiliği "bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğerlerinden ayırt edici, tutarlı ve yapılandırılmış bir ilişki biçimi" olarak tanımlamaktadır. İnanç ve Yerlikaya (2014), Cüceloğlu'nun tanımlamasına yakın şekilde, kişiliği "bireyi diğerlerinden ayıran; bireye has, istikrarlı ve yapılaşmış özellikler toplamı" olarak ifade etmiştir. Farklı kişilik tanımlarındaki benzer noktaları göz önünde bulunduran başka bir tanıma göre ise kişilik, "bireyin kendine has ilgi, algı ve yorumlama biçimlerine dayanarak oluşan, kısmen karakteristik yapı oluşturan duygu, inanç, tutum ve davranışların toplamıdır" (Turan, 2009). Bu tanımları dikkatle incelediğimizde, tanımların ortaklaştığı bazı unsurlar göze çarpmaktadır: kişiliğin "kişisel farklılıklar" ve "tutarlılık" özellikleri. İnsan gelişimi; zihinsel, sosyal, fiziksel, ahlaki gelişim gibi farklı temel boyutları kapsayan karmaşık bir süreçtir ve bu boyutlar arasında karşılıklı bir etkileşim vardır (Çamlıbel, 2012). Gelişimin bazı yönleri genetik özelliklerden, bazıları ise çevresel faktörlerden etkilenirken, pek çok yönü her iki etmenin birleşiminden etkilenir. Özetle, kişilik gelişiminde hem doğuştan gelen genetik özellikler hem de çevresel faktörler rol oynar (Çamlıbel, 2012).

Psikoloji bilimi, insanın karmaşık ve çok katmanlı yapısını anlamak için çeşitli yaklaşımlar geliştirmiştir. Freud, psikolojik olasılıkları birleştirmenin gerçeğe ulaşmayı garantilemeyeceğini kabul eder. Bu, insanların çok boyutlu ve kompleks yapılarından kaynaklanır (Merter, 2016, Carrel, 2015). Cüceloğlu (2015), insanın evrendeki en karmaşık yaratık olduğunu belirtir. Gordon Allport da bu duruma dikkat çekerek, insanı incelemek için her türlü geçerli yöntemin kullanılmasının gerektiğini ifade eder. Psikoloji, insanın farklı özelliklerini çeşitli başlıklar altında ele alarak, kişilik ve davranışlar hakkında çeşitli kuramlar ve açıklamalar sunar. Günümüzde "kişilik"

konusu, psikolojinin canlı ve sağlıklı bir alanı olarak değerlendirilmektedir (Burger, 2006).

2.1.1 Kişilik Gelişiminde Anne Baba Etkisi

Anne babaların çocuk yetiştirme tutumları, çocukların kişilik gelişimi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Araştırmacılar, çocuğun hayatında en önemli figürlerin genellikle anne ve babası olduğunu vurgulamaktadır. Anne baba ile kurulan sağlıklı ilişkilerin, gençlik döneminde ve yetişkinlikte ruh sağlığı açısından kritik bir rol oynadığı belirtilir (Türker, 2012). İnsanın kendini ve çevresini algılama şekli olan benlik kavramı, kişinin genel tutum ve davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Birey, kendine ve çevresine dair algılarına bağlı olarak tepkiler verir ve bu doğrultuda davranışlarda bulunur. Kişi, genellikle düşündüğü şekilde hareket eder. Her birey, çevresini kendi perspektifinden, kendine özgü bir biçimde algılar. Bu nedenle benlik, kişinin davranışlarının temelini ve yönlendirici unsurunu oluşturur (Kaya, 1997).

Cooley, Mead ve Sherif gibi önemli sosyologlar, benliği sosyolojik bir perspektiften ele almış ve benliğin, kişinin sosyalleşme sürecinin bir ürünü olarak şekillendiğini savunmuşlardır (Köknel, 1982). Cooley, benliğin toplum içindeki diğer bireylerle kurulan etkileşimler sonucu ortaya çıktığını ve bu süreci "ayna benlik" kavramı ile tanımlamıştır. Bu kavram, bireyin, diğer insanların kendisine yönelik tepkilerini bir yansıma olarak görmesini ifade eder. Mead ise, çocuğun toplumsallaşma sürecinde, öncelikle yakın çevresindeki kişilerin –özellikle anne ve babasının– tutum ve davranışlarının gözlemlenmesi sonucu bu nitelikleri benimsediğini ifade eder. Çocuk, bu durumda büyüdükçe, çevresindeki daha geniş insan gruplarının tutumlarını ve davranışlarını da benliğine dahil eder. Sherif de benlik kavramını, çocuğun ailesi, öğretmenleri ve arkadaşlarının sürekli etkileriyle şekillenen, sosyal ve psikolojik değerler bütünlüğü olarak tanımlar (Kaya, 1997).

Anne ve babanın çocuğu gerçekten isteyip istememesi, sosyoekonomik bakımdan gerekli özelliklerin karşılanıp karşılanamayacağı, çocuk büyütmede yeterli eğitim düzeyinde olup olmamaları çocuğu yetiştirirken geliştirecekleri tutumlara doğrudan etki ederken, çocuk yetiştirme tutumu ise çocuğun kişilik oluşumunu önemli ölçüde etkilemektedir. Kişilik oluşum evresinin gelişim sürecinde; çocuklarıyla ilk

etkileşime giren ve çocukların ilk sosyal çevrelerini meydana getiren ebeveynler, çocuk için son derece kritik öneme sahiptirler (Zülbeari, 2023).

Çocukların, kendilerine, anne-babalarına ve çevrelerine karşı gereken sosyal yükümlülükleri yerine getirebilmeleri ve bilişsel, duygusal, sosyal, dil ve motor becerilerini geliştirebilmeleri, aileden başlayan temel eğitim sayesinde mümkün olur (Özçelik, 2020). Anne ve babaların demokratik bir tavır oluşturarak gelecekte kendi düşünce, duygu ve davranışlarının kontrolünü üstlenen bireyler yetiştirmeleri gerekmektedir (Utuş, 2023). Baskıcı anne baba tutumunda, ebeveynler çocuğun gelişim evresini, kişilik niteliklerini ve isteklerini dikkate almadan, çocuktan kendilerinin dilediği gibi hareket etmelerini isterler. Çocuklar sıklıkla cezaya maruz kalırlar. Bu ve buna benzer ortamda yetişen çocuklar duygu ve düşüncelerini açıkça ifade edemezler. Otoriter davranışın çocuklarda özerk kişilik gelişimini sekteye uğrattığı, bilhassa erkek çocuklarda öfke ve saldırganlık seviyesini arttırdığı ve çocuğun benlik saygısı düzeyini azalttığı görülmektedir (Sezer, 2010).

Çocukların sağlıklı bir şekilde büyüüp gelişebilmeleri için, anne ve babalarının onlara sevgi ve ilgi göstermeleri büyük önem taşır. Çocuk, bu duygulardan yoksun bırakılmamalıdır. Özellikle erken çocukluk döneminde, çocukların sosyal becerilerini geliştirebilmeleri için uygun ve destekleyici ortamların sağlanması gereklidir (Çağdaş ve Seçer, 2011). Çocukluğun ilk yıllarında anne babaların davranışları çok önemlidir. Ebeveynler çocukların fiziki ve sosyal çevrelerini bağlılık ilişkisi yoluyla çocukların ilişki özelliklerine etki etmektedirler (Hortaçsu, 2003). İyi bir iletişim kuran, kendilerine güvenen, esnek ve hoşgörülü bir tutum sergileyen ailelerde yetişen çocuklar, kendilerini değerli hissederler ve benlik saygıları daha yüksektir. Bu tür aile ortamlarında çocuklar, kendilerine güven duygusu kazandıkları için daha sağlıklı bir benlik gelişimi gösterirler (Yavuzer, 2006).

İlk çocukluktan itibaren, ailenin çocuğa toplumsal kuralları ve ahlaki değerleri öğretmek için doğru rol modelleri sunması, çocuğu olumlu davranışlar sergilemeye teşvik eder. Ebeveynlerin tutumu, çocuğun ahlaki gelişimini önemli ölçüde etkiler. Çocuklara söz hakkı tanımak, uygun tartışma ortamları oluşturmak, empati becerisini güçlendirmek, yaptıkları davranışların yanlışlıklarını ve başkalarına olan etkilerini anlamalarına yardımcı olmak, onları özgür, sorgulayan ve üretken bireyler olarak yetiştirmek, ahlaki gelişim açısından çok önemlidir. Bununla birlikte, bu tür rehberlik

somut örneklerle desteklenmeli, doğru zamanlamayla ve yeterli şekilde verilmelidir (Hökelekli, 2018).

2.1.2 Klasik Kişilik Teorileri

2.1.3 Freud'un Psikanaliz Kuramı

Freud (1856-1939) insanı anlama, ruhsal sorunları çözüme kavuşturma konusundaki araştırmalarıyla psikoloji dünyasına 19. yüzyılda damgasını vuran ünlü bir düşünürdür. Freud'a göre, kişilik bireyin içsel dürtüleri ve çevresel etmenlerin etkileşimi ile şekillenir. Freud, kişiliğin üç temel yapıdan oluştuğunu belirtir: id, ego ve süpereo. İd, doğuştan gelen haz arayışı ve biyolojik dürtülerle ilgilidir ve anlık tatmin peşindedir (Freud, 1923). Ego, gerçeklik ilkesiyle hareket eder ve id'in isteklerini mantıklı bir şekilde karşılamaya çalışır (Freud, 1923). Süpereo ise ahlaki değerleri ve toplumsal normları temsil eder, ve bireyin çevresindeki yetişkinlerden ve toplumsal kurallardan etkilenecek gelişir (Freud, 1923).

Freud, kişilik gelişiminin psiko-seksüel aşamalar olarak adlandırdığı beş temel aşamadan geçtiğini öne sürer: oral, anal, fallik, latent ve genital aşamalar (Freud, 1905). Her bir aşama, bireyin psikolojik gelişiminde önemli bir rol oynar ve her aşamada yaşanan çatışmaların sağlıklı bir şekilde çözülmesi, kişilik gelişiminin sağlıklı olabilmesi için kritik öneme sahiptir (Freud, 1905). Freud'un, yapısal modelden hemen önce geliştirdiği topografik model, kişiliği üç düzeyde ele alır: bilinç, bilinç öncesi ve bilinçaltı. Bilinç, farkında olunan düşünce ve bilgilerden oluşurken; bilinç öncesi, gerekli olduğunda hatırlanabilecek bilgilere ev sahipliği yapar. Örneğin, bir kişinin öğretmenin adı, o an düşünce olarak aklında olmasa bile sorulduğunda hemen hatırlanabilir. Bu tür bilgilere ulaşılabilir alan bilinç öncesidir. Bilinçaltı ise normal şartlarda erişilemeyen, derinlerde gizli olan düşünceler ve anılar içerir. Freud'a göre, bilinçaltındaki bu bilgilere yalnızca bazı özel yöntemlerle erişmek mümkündür (Okтуğ, 2007).

2.1.4 Yapısal Kişilik Kuramı ve Kişilik Birimleri

Kişiliğin Üç Temel Birimi

Sigmund Freud'un ortaya konduğu psikoanalitik kurama göre kişilik, id (altbenlik), ego (benlik) ve süper ego (üstbenlik) olmak üzere toplam üç ana başlıktan oluşur (Boeree,

2012). İd, kişiliğin biyolojik yönünü oluşturur ve bireyin doğuştan getirdiği tüm temel dürtülerin merkezidir. Freud'a göre, insan iki temel içgüdüsel eğilimle doğar: cinsellik ve saldırganlık. Ego ise kişiliğin düzen sağlayıcı ve dengeleyici unsurudur; dış dünyanın etkisiyle idin bir uzantısı olarak gelişir ve id ile dış dünya arasında bir arabulucu görevi üstlenir. Süperego ise kişiliğin ahlaki yönünü temsil eder; bireyin davranışlarının toplumsal normlara uygun olup olmadığını değerlendirir ve toplumca onaylanan değerlere göre hareket etmesine rehberlik eder. Çocukluk döneminde aile ve toplumun geleneksel değerlerini öğrenme süreciyle gelişen süperego, ödül ve ceza mekanizmalarıyla pekiştirilir. Bu üç yapı birlikte, kişiliği oluşturan dinamik bir bütünlük sağlar (Kılavuz ve Boeree 2012).

İd, temel içgüdüleri serbest bırakarak acıyı azaltmayı ve hazza ulaşmayı amaçlar (haz ilkesi). Bu nedenle, egonun "gerçeklik ilkesi" ve süperegonun toplumsal uyuma yönelik çabalarıyla çatışma halindedir (Adler, 2006). Alt-benlik (id), mantığa veya ahlaka dayanmayan, yalnızca kendi çıkarlarına odaklanan ve tamamen haz ilkesine göre işleyen bir yapıdır. Freud'a göre, insan "haz almak" üzere programlanmıştır; yaşamın başka bir amacı yoktur (Merter, 2014). Alt-benlik, fiziksel veya toplumsal kısıtlamaları göz ardı ederek, yalnızca kişisel tatmin sağlayan unsurlara yönelir (Burger, 2006; Merter, 2014, İnanç ve Yerlikaya, 2014, Schultz ve Schultz, 2005). Ancak, sağlıklı bir yetişkinde alt-benlik, gelişen benlik ve üst-benlik tarafından denetim altında tutulur. İd, tatmin edilmesi gereken içgüdülerin tıpkı bir deposu gibidir ve haz ilkesi bu yapıya hükmeder (Kozacıoğlu, Gördür, 1995).

Ego ya da benlik, çevresiyle etkileşim halinde olan ve ortalama iki ile dört-beş yaş arasındaki çocuklarda gelişmeye başlayan kişiliğin ikinci bölümüdür. Eğer kişiliği yalnızca alt-benlik yönetseydi, insan ile hayvanlar arasında çok az fark kalırdı (Cüceloğlu, 2015). Neyse ki ego, alt-benliği kontrol altında tutmaya çalışır. Benliğin (ego) gelişimi, çocuğun gerçek dünya ile ilişki kurma gereksinimini ifade eder. Algı ve biliş gibi temel işlevler gelişerek, egonun gerçekliği değerlendirme rolünü üstlenmesini sağlar. Ego, idden gelen dürtüleri karşılıklı olarak durumu değerlendirir ve mevcut koşullara en uygun yolu belirler. Bu süreçte yürütme, bilinçli algılama, düşünme, yargılama ve uygulanma gibi işlevleri yerine getirir (Okçu, 2007). Freud'a göre benlik, aynı anda üç farklı kaynağa hizmet etmekte ve bu durum üç farklı tehlikenin tehdidi altında kalmaktadır: dış dünya, alt-benliğin libidosu ve üst-benliğin katılığı (Erikson, 2014). Bu

noktada, güçlü ve gerçekçi bir benlik, alt-benlikten gelen ve doyum arayan dürtüler ile üst-benliğin bazen aşırı olan yasaklamaları arasında denge kurabilir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2016). Taylor (2012), benliğin zorlu rolüne dikkat çekerek şunları ifade etmiştir: “Egonun görevi, bilinçaltının, süperegonun ve dış gerçekliğin oluşturduğu, geçilmesi neredeyse imkansız engellerle dolu yolu aşmaktır.” Bu bağlamda, benlik kişiliğin düzenleyici, dengeleyici ve uyum sağlayıcı parçasıdır. Benlik, dış dünya ile içsel dürtüler arasında bir arabulucu görevi üstlenir ve ancak alt-benlik ile üst-benlik arasındaki en uyumlu ilişkiyi kurduğunda başarıya ulaşır (Erikson, 2014). Eğer ego, idden gelen dürtüleri uygun bir şekilde yönlendiremezse, toplumda hoş görülme davranışlarının olası neticelerini göz önünde bulundurur. Ancak, bu sonuçlar onaylanmazsa ya da arzuları gidermek için daha uygun bir yol bulunamazsa, bir gerginlik meydana gelir. Sağlıklı bir ego, gereksinimleri karşılamanın mantıklı ve uygun yollarını bularak veya bu yolları arayarak gerginliği en aza indirir. İd haz ilkesine göre işlerken, ego gerçeklik ilkesine dayanarak mantık yürütme görevini yerine getirir. Başka bir deyişle, egoda hazlardan çok gerçekler egemendir (Okтуğ, 2007). Ego (benlik), tehdit algıladığı durumlarda bireyin zihnini etkisi altına alabilir ve bu durumda, nezaket ve görgü kuralları gibi toplumsal normlar devre dışı kalabilir (Horzum, 2023). Benliğin gereksinimlerinin sesi egodur (Horzum,2023).

Süperego, kişiliğin yaklaşık beş yaş civarında gelişmeye başlayan üçüncü bölümüdür ve değer yargılarının saklandığı bir alandır. Bu yargılar genellikle bireyin anne ve babasının değerleriyle şekillenir. Süperego, toplumun ahlaki normlarına aykırı eylemleri kısıtlar ve bu tür davranışlar sergilendiğinde kişi kendisini suçlu veya kötü hissedebilir (Okтуğ, 2007). Aynı zamanda süperego, bireyin ideallerini oluşturmasına, erdemli davranışlar sergilemesine ve bu davranışları değerlendirmesine yardımcı olur, vicdanın psikolojik bir yansımasıdır. Örneğin, bir kişi çöplerini atacak bir çöp kutusu bulamazsa ve değer yargıları gelişmişse, çöprü uygun bir yere atana kadar saklar. Ancak, ahlaki ve vicdani değerleri gelişmemişse, çevresindekilerin tepkilerini önemsemeden çöprü yere atabilir. Bu tür davranışlar, büyük ölçüde anne ve babanın çocuklarına aktardığı ahlaki ve vicdani değerlerle şekillenir (Okтуğ, 2007). Eylemlerin doğruluğunu ya da yanlışlığını sorgulayan benlik ise süperegodur. Süperego ahlakın iç sesi ve vicdanıdır (Smith vd., 2012). Süperego, çocukluk döneminde ebeveynler, öğretmenler ve diğer önemli yetişkin figürlerin sevgisini kaybetme kaygısıyla birlikte suçluluk ve kaygı duyguları yaratır. Sosyal kabul görmeyen davranışlar sergileyen kişiler, bu

olumsuz tutumları ve hareketlerini gerekçelendirmeye çalışır ve sıkça kendilerini haklı görme eğiliminde olabilirler (Smith vd., 2012).

2.1.5 Erik Erikson Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı

Erik Erikson'un (1902-1994) "Psikososyal Gelişim Kuramı", bireyin gelişiminin psikolojik, sosyal ve kültürel faktörlerin etkileşimiyle oluştuğunu belirtir. Bu kuram, kişilik gelişiminde genetik ve sosyal çevrenin rolüne vurgu yapması ve "Yaşam Boyu Gelişim" kavramını öne çıkarması nedeniyle uzun yıllardır araştırmacıların ilgisini çekmektedir (Gürses ve Kılavuz, 2011). Psikososyal Gelişim Kuramı, kişiliği gelişimsel bir model içinde ve ego kimliği odaklı olarak ele alır. Bireyin doğumdan itibaren ego kimliği oluşturma ve koruma görevi bulunur. Kimlik gelişimi ve korunumu dinamik bir süreçtir ve birey yaşamı boyunca aldığı kararlarla kimliğini inşa eder ve korur. Bu süreç, bireyin kendisi olma ve benzersiz kimliğini oluşturma süreci olarak değerlendirilebilir. Kişinin kimliğine uygun davranabilme kapasitesi otantiklik olarak tanımlanır. Bu bağlamda, Psikososyal Gelişim Kuramı'nın temel kavramları olan kimlik gelişimi ve otantiklik, birbiriyle yakından ilişkili yapılar olarak öne çıkar (Taşçı, 2021). Erikson, Psikososyal Gelişim Kuramı'nı "epigenetik (aşamalı oluşum) ilkesi" temelinde geliştirmiştir. Erikson'a göre, bu ilke kişinin iyi oluşuna ve sosyal gelişimine uyarlanabilir. Kişilik gelişimi, bir sıra halinde sekiz aşamada gerçekleşir. Her aşamada, bir olumlu ve bir olumsuz duygu meydana gelir. Bu karşıt duygular arasındaki çatışma, o aşamaya özgü bir krizi doğurur ve aşamanın sonunda hangi duygunun üstün geleceği belirginleşir (Dereboy, 1993). Erik Erikson, Sigmund Freud'un cinsellik ve bilinçdışı hakkındaki görüşlerini kabul etmekle beraber, kuramı üzerinde çeşitli değişiklikler yapmıştır. Yapılan değişikliklerin en önemlisi ego üzerinedir. Erikson, egonun id ile süperego arasındaki arabulucu rolünden çok daha fazlasını içerdiğini ve kişilik gelişiminin merkezinde yer aldığını savunmuştur. Bu yaklaşımıyla, "Ego Psikologları" olarak diye tabir edilen grubun önde gelen isimlerinden biri haline gelmiştir. Bu grup, egonun mantıklı ve yönlendirici yapısına odaklanarak, insanı anlama ve tanıma çabalarına katkıda bulunmuştur. Erikson, dinamik kuramın biyolojik yönüne de önem vermiş ve bu yönün devam ettirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak, insanın sadece biyolojik bir varlık olmadığını ve biyopsikososyal olarak bir bütün halinde incelenmesi gerektiğini belirtmiştir (Coles, 2000; Ewen, 2009). Erikson'a göre, birey her gelişim evresinde farklı çatışmalar veya karmaşalar yaşar. Bu çatışmalarla başa çıkmak, bireyin

sonraki gelişim evrelerinde faydalanabileceği kaynakları oluşturmasına ve olumlu bir kişilik gelişimini sağlamasına yardımcı olur. Erikson, bir dönemde yaşanan çatışmalarla başa çıkmada başarısız olan bireylerin, sonraki dönemlerde bu durumu telafi edebileceğini ve uygun çevresel koşullar olduğu zaman kişilik gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerin giderilebileceğini ifade etmiştir (Erikson, 1984). Erikson'un geliştirdiği bu sekiz psikososyal gelişim dönemi şunlardır:

Erikson, psikososyal gelişim dönemlerini sekiz aşamada tanımlamış ve bu dönemleri yaş gruplarına ayırmıştır: "Temel Güvene Karşı Güvensizlik (0-1 yaş)", "Özerkliğe Karşı Utanç ve Şüphe (1-3 yaş)", "Girişimciliğe Karşı Suçluluk Duygusu (3-6 yaş)", "Çalışkanlığa Karşı Yetersizlik Duygusu (6-12 yaş)", "Kimlik Kazanmaya Karşı Kimlik Karmaşası (12-18 yaş)", "Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (20-40 yaş)", "Üretkenliğe Karşı Verimsizlik (40-65 yaş)" ve "Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (65 yaş ve sonrası)" (Arslan, 2008).

Temel Güvene Karşı Güvensizlik (0-1 yaş)

Doğumdan itibaren yaklaşık bir buçuk yaşına kadar devam eden bu dönem, Freud'un oral dönem olarak adlandırdığı döneme denk gelir ve bebeğin çevresine tam anlamıyla bağımlı olduğu bir süreçtir. Erikson'a göre, insan dünyaya "bağlanma" içgüdüleriyle gelir (2014). Çocuğun ilk iki yılı, kişilik gelişiminde kritik bir öneme sahiptir ve bu dönemde en önemli figür genellikle anne olur. Sevgiyle yaklaşılabilir, ihtiyaçları zamanında karşılanan ve ağlamalarına duyarlı bir şekilde cevap verilen bebekler, çevrelerine güven duymayı öğrenirler. Ancak, temel ihtiyaçları yeterince karşılanmayan çocuklar, insanlara karşı güvensizlik geliştirme eğiliminde olabilirler. Erikson, temel güven duygusunun gelişiminin hayati olduğunu ve bu olmadan bir bebeğin hayatta kalmasının mümkün olmadığını belirtir (2014). Bu süreçte güven ve güvensizlik arasındaki meydana gelen çatışma, çocuğun yaşadığı ilk psikososyal krizdir. Bu krizi başarıyla aşan bireyler, hayatlarının ilk temel gücü olan "umut" duygusunu kazanırlar (Erikson, 2014).

Özerkliğe Karşı Utanç ve Şüphe (1-3 yaş)

Bu evre, Freud'un Anal dönemine karşılık gelir ve aynı zamanda oyun dönemi olarak da bilinir. Çocuğun yürüme ve konuşma becerilerinin gelişmesiyle birlikte

anneye olan bağımlılığı azalır. Çocuk, bağımsız hareket etmekten keyif alır. Bu dönemde ebeveynler, çocuğun kendi işlerini yapmasına müsaade edilmelidir (Orak, 2020). Kendi kendine yemeğini yeme, eşyalarını toplaması, basit öz bakım becerileri gibi aktivitelerde çocuk desteklenmelidir. Böylece, çocukta bağımsızlık duygusunun temelleri atılır. Özerklik duygusu, çocuğun birbirine zıt istek ve eğilimler arasında seçim yapabilme yetisidir. Ebeveynlerin fazlaca kısıtlayıcı, kollayıcı ve ceza verici tutumları, çocuğun kapasitesine dair şüpheler geliştirmesine ve utanç hissetmesine yol açabilir. Bu durum, çocuğun çekingen davranma, kendi kararını verememe ve saldırganlık gibi tutumlar sergilemesine neden olabilir (Orak, 2020).

Girişimciliğe Karşı Suçluluk Duygusu (3-6 yaş)

3 ile 6 yaşları arasındaki bu evre, okul öncesi evre olarak bilinmektedir. Bu sürede çocuk, girişimciliğe karşı suçluluk duygusuyla başa çıkmak zorundadır. Sosyal çevresi genişleyen çocuk, bu evrede diğer döneme göre daha etkin hale gelir, sorumluluk almak ister ve yaşadığı zorluklarla başa çıkma becerilerini geliştirir. Bu dönemde çocuk, kendi kendine bir takım şeyler yapma ve yaşına göre sorumlulukları üstlenme ihtiyacı duyar. Eğer çocuk, bu sorumluluk duygusunu kazanamazsa, kaygı yaşayabilir ve suçluluk duyguları gelişebilir. Bu süreçte, gerekli sorumluluk duygusunu edinmek ile kaygı ve suçluluk hissetme arasında bir bağlantı vardır (Ateş, Hızlı Sayar, 2023).

Bu evre Freud'un süperego gelişimi dönemine denk gelmektedir. Çocuk çevresindeki olayları anlamak için girişimlerde bulunur ve sorular sorar. Ancak, bu sorular cevapsız bırakılırsa, çocuk azarlanırsa veya engellenirse, suçluluk duyguları geliştirebilir ve araştırma isteği azalabilir. Bu süreçte çocuk, davranışlarını ve düşüncelerini anne-babasını memnun edecek şekilde sergilemeye başlayabilir. Ebeveynler, çocuğun gelişim düzeyine uygun cevaplarla, sevecen ve hoşgörülü bir yaklaşımla çocuğun sosyalleşmesini ve girişimciliğini destekleyerek, bu dönemin başarılı bir şekilde aşılmasına yardımcı olmalıdırlar (Erden, 1997). Çocuğun en belirgin özelliği meraklı olmasıdır. Çevresindeki eşyaları ve kendi yeteneklerini bulmaya çalışır. Dünyaya anlam vermek için bitmek bilmeyen sorular sorar. Eğer bu keşif girişimleri yetişkinler tarafından azarlandığında veya kınandığında, çocuk bu davranışları için suçluluk duygusu geliştirebilir (Orak, 2020). Çocuğun enerjisini olumlu amaçlara yönlendirmek önem arz etmektedir. Çocuğun yönelttiği sorulara kızmak, yargılamak veya yeterli cevaplar vermemek, onun girişimcilik duygusuna zarar verebilir ve suçluluk duymasına

sebeap olabilir. Bu durumda, çocuk kendi içine kapanabilir ve keşif dürtüsünü kaybedebilir (Orak, 2020).

alışkanlığa Karşı Yetersizlik Duygusu (6-12 yaş)

Bu dönem Freud'un latent (gizil) dönemine denk gelmektedir (Orak, 2020). Erikson'un psikososyal gelişim kuramında alışkanlığa karşı yetersizlik duygusu olarak ifade edilen ilkokul çocukları için artık bir şeyler üretme dönemi başlamıştır. Bu dönemde, akademik, sosyal, ruhsal ve ahlaki birçok öğrenme gerçekleşir. Sosyal evre ve okul ortamı, çocukların kişilik ve kendilik gelişimlerine katkı sağlamalıdır. Bu dönem, çocukların yetişkinliğe hazırlık olarak görülebilir ve alışkanlık ile üretkenlik duygusunun gelişmesi için çocuklar motive edilmelidir. Ancak, kısıtlı çalışma edinimleri ve gelişim ödevlerini gerçekleştirememe durumunda çocukta yetersizim algısını ortaya çıkabilir (Gander ve Gardiner, 2010 ve Miller, 2008). Bu nedenle, çocukların başarıyı test etmelerine müsaade edilmesi, öğrenme aktivitelerinin tüm çocukların öğrenme tarzına uygun biçimde düzenlenmesi ve mkafatlandırılması, gerçekçi amaçlar dahilinde yönlendirilmesi, onların gelişimine katkı sağlayacaktır (Johnson, 2014). Bu dönemde çocuklar yaptıkları işler dolayısıyla çevresinden takdir görmek isterler (Orak, 2020).

Kimlik Kazanmaya Karşı Kimlik Karmaşası (12-18 yaş)

Bu evre, Freud'un Genital dönemine denk gelir ve ergenlik sürecini kapsar. Bu dönemde "Ben kimim?" sorusuna cevap aranır ve kimlik arayışının arttığı bir süreci içerir. Bu dönemde ergenler, bir taraftan bedenlerindeki hızlı değişimlere uyum sağlamaya çalışırken, diğer taraftan da bu değişiklerle doğru orantılı biçimde yeni sosyal görevlerini anlamaya çabalarlar (Orak,2020). Erikson'un psikososyal gelişim kuramındaki "kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası" evresinde, ergenler ya kuvvetli bir kimlik duygusu oluşturur ve sorunlarla başa çıkarlar ya da kimlik kargaşası ve yaşam içerisinde bocalayabilirler. Bu evre, ergenlerin fiziki ve bilişsel değişiklerle beraber geleceğe dair birtakım önemli kararlar alabileceği bir süreçtir (Taşpınar, 2014; Yazgan ve diğerleri, 2007; Jarolmen, 2017). Bu kritik dönemde, ergenler kim olduklarını ve yaşamda ne yapmayı istediklerini keşfederken, aynı zamanda çevresel ve içsel çatışmalarla da başa çıkmak zorundadırlar (Erikson, 2014).

Kimlik oluşumu sürecinde, birey önceki aşamalarda yaşadığı krizleri tekrar deneyimler ve bu yaşantıları benliğine yansıtır. Bu evrede, bilhassa üreme fonksiyonlarındaki değişikliklerle birlikte önemli fiziksel dönüşümler yaşanır. Ancak Erikson, bu fiziksel değişikliklerin neden olduğu karmaşadan çok, sosyal ve ruhsal bir kargaşanın ön planda olduğunu vurgular. Ergen birey, oyun dünyasında karşılaştığı problemlerden gerçek hayatın daha karmaşık problemlerine geçiş yapar. Bu süreçte, "Ben kimim?" sorusunun yanıtını ararken, bir taraftan da "Ben kim değilim?" diye de sorgulamaya başlar (Erikson, 1963). Ergenlik döneminde kimlik gelişimi, ergenin cinsel kimliğini, toplumsal rollerini ve mesleki kimliğini içeren üç ana bileşenden oluşur. Cinsel kimlik gelişimi sırasında, ergen ilk olarak kendi cinselliğiyle alakalı çalkantılar yaşayabilir.

Bu süreç, ergenin akranlarıyla kıyaslamalar yaparak, bazen denemeler gerçekleştirerek ve zaman zaman kendisini çekişmenin içinde bulup, sonunda öz yeterliliği ve gücü hakkında bir kabul edişle sonuçlanır. Böylece, ergenin cinsel kimliği oluşur (Erikson, 1963 ve Öztürk, 1995).

Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (20-40 yaş)

Erikson'a göre, genç yetişkinlik döneminin gelişim görevi yakınlık kurmaktır (Erikson 1980). Bu evrede, kimlik bunalımı yakınlığa karşı yalıtılmışlık şeklinde ortaya çıkar (Işık ve Aslan, 2022). Bireyler karşı cinsle olgun ve yakın ilişkiler kurabildiklerinde, bu çatışmayı uygun şekilde çözmüş olurlar ki bu da uyuma katkı sağlar (Balta ve Ercan, 2022). Eğer yakın ilişkiler kurulamazsa, çatışma çözülmemiş olur ve bireyler yalıtılmışlık hissederek uyum sağlamakta zorlanırlar. Yakınlık gelişiminin kimlik gelişiminden sonra gelmesi, başarılı bir yakınlık gelişiminin başarılı bir kimlik gelişimi üzerine inşa edilebileceğini gösterir (Balta ve Ercan,2022). Bu evrede birey, karşı cinsle evliliğe ve ileriye dair derin ilişkiler kurmayı arzular. Ayrıca, kendi kişiliği ve yeteneklerine uygun bir mesleğe yönelme eğilimi de bu yaşlarda belirginleşir (Orak, 2020). Birey, evlilik, arkadaşlık kurma veya meslek seçimi gibi konularda başarısızlığa uğrar ve yakın ilişkiler kuramazsa, yalnız hissedebilir. Bu dönem, kişinin sosyal ilişkilerine zarar verir ve kendini diğerlerinden izole hissetmesine yol açabilir (Orak, 2020).

Genç yetişkinlik döneminin ilk yarısında, bireylerin yakın ilişki kurma ihtiyaçları öne çıkar. Bu dönemde, flört ilişkilerinin başlaması ve devam ettirilmesi yaygın bir davranış biçimidir. Flört ilişkileri, beliren yetişkinlik döneminde beden ve ruh sağlığı üzerinde pozitif ve koruyucu etkiler gösterebilir (Braithwaite vd., 2010; Whitton vd., 2013). Örneğin, Braithwaite ve ekibinin (2010) 1621 üniversite öğrencisi ile yaptığı çalışmada, ilişki bağlılığı fazla olan öğrencilerin, ilişki bağlılığı düşük olanlara kıyasla daha az cinsel partnerleri oldukları, daha az psikolojik ve yeme bozukluğu sorunları ile karşılaştıklarını tespit edilmiştir. Bu dönemin temel özelliği, bireyin diğer insanlarla uyum sağlaması ve toplumsal kabul görmesidir. Yalnızlık ya da yalıtılmışlık duygusu, bireyin kalıcı ve güvenilir dostluklar kurmasıyla aşılabılır (Orak,2020).

Üretkenliğe Karşı Verimsizlik (40-65 yaş)

Üretkenlik evresi, yaşamın en uzun süreli dönemlerinden biridir ve genellikle 30 yıl civarında sürmektedir. Bu dönemde birey, iş hayatına odaklanır, aile kurabilir ve sağlıklı bir şekilde üretkenliğini artırmak için zaman ve enerji harcar (Gündoğdu, 2016). Yetişkinlikte artan sorumluluklar ve yükümlülükler, bu evrenin önemli bir özelliğidir. Yakın çevremizle daha yoğun ilişkiler kurduğumuz bu süreç, hem başkalarıyla ilgilenmek hem de onların ilgisini görmek açısından özel bir zamandır. Bu ilişkiler tatmin edici bir özellik gösterdiğinde yaşam daha dengeli bir hal alır (Erikson, 2014). Erikson, yetişkinlik evresindeki orta yaş dönemini önemli bir süreç olarak görür. Bu dönem, geçmiş dönemin mümkün olmadığı ve alternatiflerin giderek azaldığı kritik bir aşamayı temsil eder (Erikson, 2014).

Birey, ailesi, işi ve insanlar için katkıda bulunmaya çalıştığında üretkenlik duygusunu geliştirir. Ancak bu tür bir çaba gerçekleşmezse, durgunluğa sürüklenebilir ve yaşamının bir anlamı olmadığı düşüncesine kapılabilir (Slater, 2003). Bu evrede henüz evlenmemiş ya da bir meslek sahibi olamamış kişiler yetersiz ve verimsiz oldukları inancına kapılabilirler (Aysu ve Yalçın, 2023).

Üretkenlik, çocuk sahibi olmayı da kapsayan geniş bir kavramdır. Şayet bu evrede bireyler üretken olmayı gerektiği kadar geliştiremezlerse yalıtılmışlık duygusuna

kapılabilirler (Burger, 2006; Maree, 2021). Bu evrede bireyin üretme ihtiyacını karşılamasında, gelecek nesillere yol göstermesi önemli bir yer tutmaktadır (Orak,2020).

Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (65 yaş ve sonrası)

Bu evre bireyin emeklilik olarak adlandırılan dönemine denk gelir. Bu evrede birey geçmiş yaşantılarını, yani hayatının tüm aşamasını gözden geçirmektedir; bir anlamda yaşamının bir muhasebesini yapar (Orak, 2020). Umutsuzluk duygusu ve "keşke" ifadeleriyle dolu bir yaşam sürdüren birey, hayattan beklediklerini alamadığı ve gelecekte de alamayacağını düşünerek ölümü kabul etmekte zorlanır ve ölüme karşı şiddetli bir korku duyar. Bu korkunun kaynağı, geçmişte kaçırılan fırsatların telafi edilemeyeceği ve yeniden başlamak için yeterli zamanın kalmadığı düşüncesidir. Ancak, benlik bütünlüğüne erişmiş kişiler, yaşamdan ve yaşadıkları süreçten tatmin olurlar, geleceğe daha iyi tarafından bakarlar ve yaşlılık dönemini huzurlu bir dönem olarak görürler. Bu nedenle, benlik bütünlüğü olan bireyler ölümü korku ve kaygı yerine sakin ve doğal bir süreç olarak kabul ederler (Kıyak, 2018). Birey, benlik bütünlüğüne erişmişse bilge kişiliklerini arkına varacak, kendilerini olduğu şekilde kabul edeceklerdir (Yılmaz ve Mermutlu,2023). Yılmaz ve Mermutlu'nun 2023 yılında yapmış oldukları bir araştırmaya göre benlik bütünlüğüne erişemeyen kişiler bu evrenin zorluklarını iliklerine kadar hissettiklerini ve bu sürecin getirmiş olduğu olumsuzluk yaşantıları başkalarına ifade ederek bu dönemin yaşanılması zor bir evre olduğunu ısrarla söylemişlerdir. Kendi içinde pozitif hislere sahip olamayan bu kişiler üzerinde "umutsuzluk" duygusunun hakim olduğu saptanmıştır.

2.1.6 Analitik Psikoloji

Carl Gustav Jung, kişilik teorisini analitik psikoloji çerçevesinde geliştirmiş ve bu alanda özgün bir yaklaşım ortaya koymuştur. Jung'un teorisi, bilinç, bireysel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı olmak üzere üç temel katmandan oluşur. Bu katmanlar, bireyin hem geçmişteki yaşantılarını hem de gelecekteki yönelimlerini şekillendiren önemli unsurlardır (Jung, 1936). Jung'a göre kişilik, iki temel tutum ve dört işlevsel boyut etrafında şekillenir. Temel tutumlardan biri olan içedönüklük, bireyin enerjisini kendi iç dünyasına yönlendirdiği bir durumu ifade ederken, dışadönüklük, bireyin çevresiyle daha aktif bir etkileşim içinde olmasını temsil eder. Bunun yanı sıra, Jung

kişilikte dört işlevin etkili olduğunu belirtir: düşünme, duygu, sezgi ve duyum. Bu işlevler, bireyin çevresini nasıl algıladığını ve yorumladığını belirleyen faktörlerdir. Jung, bu iki tutum ile dört işlevi birleştirerek sekiz farklı psikolojik tip tanımlamıştır. Bu tipler, bireylerin kişilik özelliklerini anlamada önemli bir temel oluşturur (Snowden, 2012).

Jung'un teorisinde öne çıkan bir diğer önemli kavram ise kolektif bilinçdışıdır. Bu yapı, bireyin kişisel deneyimlerinden bağımsız olarak, insanlığın ortak geçmişinden miras kalan arketipleri içerir. Arketipler, evrensel semboller ve kalıplar olarak bireyin davranışlarını ve düşüncelerini şekillendirir. Jung, özellikle "ben" arketipi üzerinde durarak, bu arketipin bireyin içsel dengesini ve bütünlüğünü temsil ettiğini belirtmiştir (Jung, 2017). Özetle, Jung kişiliği dinamik ve çok katmanlı bir yapı olarak ele almıştır. Ona göre kişilik, bireyin bilinçli ve bilinçdışı yönlerinin etkileşimiyle şekillenir ve bu süreçte bireyin içsel dengesini sağlaması kritik bir rol oynar. Jung'un teorisi, bireyin hem bireysel yaşantılarına hem de insanlık mirasına dayanan kolektif unsurlara ışık tutan özgün bir bakış açısı sunar (Erbekir ve Karaaziz, 2024).

Carl Gustav Jung, insan yaşamını ve kişilik gelişimini anlamlandırmak için bireyleşme ve bütünleşme kavramlarına büyük önem atfetmiştir. Ona göre bireyleşme, bireyin kendi öz benliğini keşfederek benzersizliğini ortaya koyması ve kişiliğini daha derin bir şekilde anlaması sürecidir. Bu süreçte birey, kişiliğinin farklı unsurlarını bir araya getirerek kendi kimliğini oluşturur. Jung, bireyleşmeyi, bireyin kendisini tam bir bütün haline getirdiği kişisel bir yolculuk olarak tanımlar (Geçtan, 2014). Bireyleşme sürecinde, kişinin kişilik sistemleri giderek ayrışır ve birey bu sistemleri daha derinlemesine tanır. Ancak, bu ayrışma aynı zamanda bütünleşmeyi de gerekli kılar. Jung'a göre bütünleşme, bireyin kişiliğinde bulunan karşıt unsurların ve farklı yönlerin bir araya gelerek "ben" arketipini oluşturduğu bir süreçtir. Bütünleşme, bireyin hem bilinçli hem de bilinçdışı yönlerini uyumlu bir şekilde bir araya getirerek ruhsal bir denge sağlamayı ifade eder (Ukray, 2016). Bu bağlamda, Jung'un teorisinde önemli bir yer tutan *mandala*, bireyleşme ve bütünleşme süreçlerini sembolize eden bir kavramdır. Mandala, dairesel bir şekil olarak genellikle bireyin içsel bütünlüğünü ve denge arayışını temsil eder. Jung, mandalanın kişinin bilinçdışı ile bağlantı kurmasına yardımcı olduğunu ve bu sembolün bireyin ruhsal yolculuğunda bir rehber işlevi gördüğünü belirtmiştir. Mandalalar, bireyin psişik durumunun bir yansıması olarak

değerlendirilir ve kişinin ruhsal durumunu anlamak için güçlü bir araç sunar (Jung, 2016).

2.1.7 Bireysel Psikoloji

Alfred Adler'in Kişilik Gelişimi Üzerine Görüşleri

Alfred Adler, bireysel psikolojinin kurucusu olarak, kişilik gelişimini toplumsal bağlamda değerlendirerek bireyin çevresiyle kurduğu ilişkilerin kişiliğin şekillenmesindeki temel unsur olduğunu savunmuştur. Ona göre, kişiliğin anlaşılması, bireyin bir toplumsal varlık olarak ele alınmasını gerektirir. Adler, bireyin yalnızca çevresinin etkisiyle şekillenen bir sonuç değil, aynı zamanda toplumu inşa eden ve ona yön veren aktif bir katılımcı olduğunu ifade etmiştir (Eker, 2012). Bu bakış açısı, bireysel gelişim ile toplumsal sorumluluk arasında güçlü bir bağ kurar.

Adler, bireyin gelişim sürecini “üstünlük çabası” ve “aşağılık duygusu” kavramlarıyla açıklar. Ona göre, birey doğası gereği kendisini eksik ve kusurlu hissetmeye yatkındır. Bu eksiklik duygusu, bireyin kendini aşma ve daha iyi bir konuma ulaşma çabasını tetikler. Sağlıklı bireyler, bu duyguyu olumlu bir biçimde ele alarak topluma faydalı birer birey haline gelir. Ancak, bu duygu doğru bir şekilde yönetilemezse, birey yetersizlik hissiyle baş edemez ve bu durum nevrotik davranışların belirmesine yol açabilir (Eker, 2012). Adler, bu durumu “İnsan olmak, kendini yetersiz hissetmek ve daha üstün bir konuma ulaşmak için çaba göstermektir” diyerek özetler (Adler, 2006).

Adler'in geliştirdiği önemli bir başka kavram da “sosyal ilgi”dir (*social interest*). Sosyal ilgi, bireyin empati kurabilme, işbirliği yapabilme ve toplumun bir parçası olarak hareket edebilme yeteneğidir. Bu kavram, bireyin yalnızca kendi tatmini için değil, aynı zamanda toplumsal refah için de katkıda bulunması gerektiğini ifade eder. Adler'e göre, toplumsal sorunlarla başa çıkabilen bir birey, hem kendi yaşamını hem de çevresindekilerin yaşamını olumlu yönde etkileyebilir (Eker, 2012). Adler'in kişilik kuramı, demokratik değerlerle yakından ilişkilidir. Özellikle “yararlı tip” olarak adlandırdığı kişilik tipi, demokratik toplumların temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilebilir. Yararlı tip, bireysel çıkarlarının ötesinde toplumsal fayda sağlama hedefi güder ve empati ile işbirliğini ön planda tutar (Eker, 2012). Bu bireyler, toplumsal

sorunlara karşı duyarlılık gösterir ve çözüm süreçlerine aktif olarak katılır. Adler'in yaklaşımı, diğer düşünürlerin görüşleriyle de örtüşmektedir. Örneğin Harold Lasswell, demokratik kişiliğin açık bir ego, farklı değerlere saygı, güven ve işbirliği gibi özelliklere sahip olması gerektiğini savunur (Lasswell, 1951). Lasswell'in bu tanımı, Adler'in yararlı tip kavramıyla paralellik gösterir. Robert Lane ise demokratik bir kişiliğin, bireyin hem kendi değerine hem de başkalarının değerine güven duymasını içerdiğini belirtir (Lane, 1962). Bu görüş, Adler'in sosyal ilgi anlayışını destekler niteliktedir. Adler'in kişilik kuramı, bireyin yalnızca kendi içsel süreçlerine odaklanmakla kalmayıp toplumsal yaşamla olan ilişkilerini de anlamaya yöneliktir. Sosyal ilgi ve yararlı tip gibi kavramlar, bireyin hem kendi mutluluğunu hem de toplumsal dengeyi sağlama süreçlerinde önemli bir yere sahiptir. Adler'in bu yaklaşımı, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sağlıklı bir gelişim için değerli bir rehber sunar (Sperry, 2020).

2.1.8 Karen Horney Yeni Freudyen Yaklaşım

Karen Horney, Alman asıllı bir Amerikalı doktor ve psikanalist olarak, kişilik gelişimi üzerine önemli katkılarda bulunmuştur. Horney, kişiliğin şekillenmesinde biyolojik güdülerden ziyade çevresel ve toplumsal şartların daha belirleyici olduğunu savunarak Freud'dan ayrılır. Bu bağlamda, nevrozların ve kişilik bozukluklarının temel nedenlerinin bu koşullar olduğunu öne sürmüştür (Kavut, 2018). Horney, nevrozda en kritik etkenin çocuklukta yaşanan temel kaygı tecrübesi olduğunu belirtir. Kurama göre, çocuk kendisini "saldırgan bir evrende tek ve çaresiz" olarak algılar. Bu kaygıya karşı geliştirdiği tepkiler, zamanla kişiliğinde yer edinir ve ardından psiko nevroz ve kişilik bozukluklarına sebep olan mantık dışı ihtiyaçlara evrilebilir (Kavut, 2018).

Karen Horney'in kuramında kişiliğin yapısı ve gelişimi üzerine doğrudan fazla detay verilmemiştir; bunun yerine, nevroz, psikoterapi ve kadın cinselliği konularına daha fazla odaklanmıştır (İnanç ve Yerlikaya, 2012). Horney, kişilik organizasyonunu, bireylerin kişilerarası ilişkilere yönelme, bu ilişkilere karşı olma veya onlardan uzaklaşma biçiminde tanımlamıştır. Bu yaklaşım, bireylerin sosyal etkileşimlerinin kişilik gelişimindeki rolünü vurgular (Blatt ve Levy, 2003). Horney'e göre kişilik, bireyin hayatı boyunca çevresel etmenlerin tesiriyle gelişen bir süreçten oluşur. Bu

süreç, kişinin algıları, hisleri, düşünceleri, yargıları ve amaçlarının etkileşimleri neticesinde şekil alır. Kişilik, bireyin ailesi, toplum ve kültürel unsurların birleşimiyle ortaya çıkar. Horney'in kişilik teorisinde, güvenlik ve doyum, iki ana etmen olarak ön plana çıkar. Güvenlik hissi, insan davranışlarının ana gereksinimi olarak kabul edilirken, doyum ise bireyin ihtiyaçlarını karşılayabilme derecesini ifade eder (Topses ve Serin, 2012). Ayrıca, Horney, benlikle ilgili analizlerinde, ideal benlik ve gerçek benlik kavramları üzerinden önemli görüşler sunmuştur (Topses ve Serin, 2012).

Horney'e göre, bir çocuğun kişiliğini doğal bir şekilde geliştirmesi engellendiğinde, bu durum anksiyeteye yol açar. Şayet çocuk, açık ya da gizil bir şekilde itilen, yalnızca katı beklentilere uygun davrandığında onaylanan, belirli hedeflere ulaşabildiğinde sevgi görebilen, yetişkinlerin tutarlı olmayan tavırlarıyla karşılaşan, kabiliyetleri küçümsenip daha başarılı bir çocuk olması beklenen, aşırı korunan ve bağımlılığa zorlanan bir ortamda büyürse, kendini gerçekleştirme süreci engellenmiş olur. Böyle bir ortamda çocuk, ileriki yaşamında boyun eğme ve karşı gelme arasındaki çatışmaların temelini atacak bir örüntü ortaya koyar. Bu karşıt durumlar, temel kaygıyı ve hayat boyu devam edecek bir güvensizlik duygusunu besler. Yetişkinlikte, bu kişiler sevilme ve korunma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla insanlarla her türlü çatışmadan kaçınmaya çalışarak, onları hoş tutmaya özen gösterirler. Sonuç olarak, saldırgan dürtülerini baskılayarak bağımlı kişilik yapısının temelleri atılmış olur (Geçtan, 2003).

Horney, kişiliğin çevresel etkenler ve sosyal ilişkilerle şekillendiğini savunur.

Kişilik Gelişimi

1. **Çevresel Etkiler:** Horney, kişiliğin gelişiminin bireyin yaşamı boyunca edindiği çevresel etkenlerle şekillendiğini belirtir. Bu süreç, algılar, duygular, düşünceler ve yargıların etkileşimiyle oluşur. Aile içindeki ilişkiler ve sosyokültürel faktörler, kişiliğin temel yapı taşlarını oluşturur (Topses ve Serin, 2012).
2. **Güvenlik Duygusu:** Horney'e göre, güvenlik duygusu insan davranışlarının temel gereksinimidir. Bu duygu, bireyin sağlıklı bir kişilik geliştirmesi için kritik öneme sahiptir. Güvensizlik, nevrotik davranışların ortaya çıkmasına neden olabilir (Topses ve Serin, 2012).

3. **Temel Anksiyete:** Horney, çocuklukta yaşanan temel kaygı deneyimlerinin nevrotik kişiliğin gelişiminde önemli bir rol oynadığını öne sürer. Çocuk, "saldırgan bir dünyada yalnız ve çaresiz" hissedebilir; bu kaygı, kişilikte derin izler bırakır (Doruk,2015).

Nevrotik İhtiyaçlar ve Eğilimler

Nevrotik İhtiyaçlar: Horney, nevrotik kişilerin başkalarının onayını kazanma, sevgi ve güvenlik arayışında olduğunu belirtir. Bu ihtiyaçlar, bireyin gerçek benliğinden uzaklaşmasına yol açabilir (Kavut, 2018).

Nevrotik Eğilimler: Horney, kişilerin insanlara yaklaşma, onlara karşı gitme veya onlardan uzaklaşma gibi üç temel tutum geliştirdiğini ifade eder. Bu tutumlar, bireyin temel kaygılarıyla bağlantılıdır ve kişilik yapısını etkiler (Horney, 2017).

İdealleştirilmiş İmge

Horney, bireylerin kendilerini idealleştirilmiş bir imge olarak görmelerinin, gerçek benlikleriyle çatışma yaratabileceğini belirtir. Bu durum, kişinin kendine yabancılaşmasına ve nevrotik davranışların pekişmesine yol açar (Topses ve Serin, 2012).

Dışsallaştırma

Dışsallaştırma, bireyin içsel çatışmalarını dışsal etkenlere atfetmesi olarak tanımlanır. Bu mekanizma, kişinin gerçek sorunlarını görmesini engelleyebilir ve nevrotik davranışların sürmesine neden olabilir (Horney, 2017).

2.1.9 Jean Piaget Bilişsel Gelişim Kuramı

Bilişsel gelişim, bireyin çevresindeki dünyayı anlamasını ve öğrenmesini sağlayan zihinsel süreçlerin gelişimini ifade eder. Bu süreç, düşünme becerilerinin giderek daha karmaşık ve etkili bir duruma gelmesini içerir (Çamlıbel, 2012). Bilişsel gelişim kuramcıları, bilginin hafızaya kodlanması, işlenmesi, saklanması ve yeniden düzenlenmesi gibi konulara odaklanmıştır. Jean Piaget, çocuğun bilişsel gelişimini doğumdan başlayarak ergenliğe değin ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Piaget'e göre bilişsel gelişim, beynin ve sinir sisteminin olgunlaşmasının yanı sıra bireyin çevreye adapte olmasıyla gerçekleşir (Özdemir, Kadak ve Nasıroğlu, 2012).

Piaget'e göre bilişsel gelişim dörde ayrılmaktadır (Çamlıbel, 2012). Bu evreler duyuşal-motor dönem (0–2 yaş), işlem öncesi dönem (2–7 yaş), somut işlemler dönemi (7– 11yaş) ve soyut işlemler dönemidir (11–12 yaş ve üzeri) (Çamlıbel, 2012).

Jean Piaget'in bilişsel gelişim teorisine göre, çocuklar belirli gelişim aşamalarını sırasıyla geçirmekte ve her aşamada gerekli bilişsel yapıları oluşturmaktadır. Piaget, her çocuğun bu aşamaları atlamadan tamamlaması gerektiğine inanır. Ancak, çocukların bu aşamalara giriş ve tamamlama yaşları farklılık gösterebilir. Yani, her çocuk kendi hızında gelişirken, belirli bir aşamayı tamamladığında o dönemin bilişsel becerilerini kazanmış olur. Bu durum, çocukların bireysel farklılıklarını ve gelişim süreçlerini anlamada önemli bir faktördür (Özdemir, Kadak ve Nasıroğlu, 2012). Bireyin fiziki ve ruhsal gelişimine yönelik yapılan çalışmalar, her birey ve toplum için standardize edilmiş olmasa bile benzerlikler bulunan belirli gelişim dönemlerinin varlığını ortaya koymaktadır. Özellikle, ilk 5-6 yıllık dönemin, kişilik gelişimi üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Gelişim, fiziki, psikolojik, bilişsel ve toplumsal yönleri olan karışık bir süreçtir. Bu süreçlerin daha iyi anlaşılabilmesi için, yaş aralıklarıyla belirtilen ve belirli özellikler taşıyan gelişim dönemlerine ayrılması faydalıdır (Öztürk, 2007).

Duyusal Motor Dönem (0-2 yaş)

Bu dönem, bebeğin duyuşlarını ve motor becerilerini kullanmasından dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Bebeğin, kendisini dış dünyadan ayrı bir varlık olarak algılayamadığı bu süreçte, çevresindeki nesnelerin hareketlerini fark etmesi sınırlıdır (Yapıcı ve Yapıcı, 2006). Refleksif davranışlardan amaçlı davranışlara geçişin yaşandığı bu dönemde, tüm bebekler doğuştan bazı refleksif tepkiler sergiler. Ancak süreç ilerledikçe, çevrelerine yönelik bilinçli ve amaca yönelik davranışlar göstermeye başlarlar. Bebek, çevresindeki insanlara ve olaylara büyük bir görsel ilgi duyar; yeni bir nesneyi dikkatle inceler ve eline alarak detaylı bir şekilde keşfetmeye çalışır. Nesneyi bir elinden diğerine geçirir, küçük objelere işaret parmağıyla dokunur ya da onları işaret eder. Başparmağı ve işaret parmağını kullanarak küçük nesnelere kavrayabilir. Elindeki oyuncuğı bilinçli bir şekilde yere bırakmaya çalışır ve istemeden düşürdüğünde onu arar ve doğru yöne bakar (Yapıcı ve Yapıcı, 2006). Bu dönem, bebekteki duyu-motor organizasyonlarındaki niteliksel değişimleri ifade eden altı aşamaya ayrılmıştır. Bu aşamalar şunlardır: Refleksler aşaması, İlk alışkanlıklar ve birinci döngüsel tepkiler aşaması, İkinci döngüsel tepkiler aşaması, İkinci döngüsel tepkilerin koordinasyonu ve

amaca yönelik davranışlar aşaması, Yenilik ve merak aşaması, Zihinsel kombinasyonlar ve problem çözme aşaması (Bayhan ve Artan, 2007).

İşlem Öncesi Dönem (2–7 yaş)

Bu evre konuşmanın kazanılmasıyla başlamaktadır (Dikmeer, 2007). Bu evrede çocuğun dil gelişiminde hızlı bir ilerleme vardır. Çocuklar, dil aracılığıyla semboller oluşturarak bu sembollerin ifade ettiği eşyalarla ilişkiler kurmaya başlarlar (Dönmez, 1992). Bu dönemde çocuk, nesnelere zihinsel temsilini oluşturmaya başlar ve kavramlar ile simgeler üzerinde düşünmeye yönelir. Bu nedenle, işlem öncesi dönem, somut düşünceye geçiş ve zihinsel işleme hazırlık süreci olarak değerlendirilir. Dönemin ilerleyen aşamalarında çocuk, dili daha işlevine uygun bir şekilde kullanmaya başlar ve problemi çözümlenmeye yönelik davranışlarda bulunur. Bununla birlikte sıralama, sınıflama ve niceleme gibi zihinsel becerileri daha sistematik bir şekilde yerine getirebilir (Dikmeer, 2007). İşlem öncesi dönemdeki çocuklar, bir eşyanın şekli farklılaştığı zaman bazı özelliklerinin (ağırlık, uzunluk, veya hacim) sabit kaldığını anlayamazlar. Bu dönemde korunum kavramı henüz gelişmemiştir. Korunum, bir maddeye herhangi bir şey eklenmediği veya çıkarılmadığı sürece, şekil değişikliğinin maddenin miktarını, sayısını ya da ağırlığını etkilemeyeceğini anlama yetisidir. Örneğin, kümelerin ya da şekillerin değişmesinin sayı üzerinde bir etkisi olmadığını kavrayamayan çocuklar, iki kümeden hangisinin daha fazla olduğunu sorulduğunda yanlış cevap verebilir. Genellikle korunum kavramının yedi yaş civarında kazanıldığı gözlemlenmiştir (Dikmeer, 2017). Bu dönemdeki çocuklar üst düzey bir yorumlama yeteneğine henüz sahip değildir (Dikmeer, 2007). Bu dönemdeki çocuklar duyumlar yoluyla elde ettikleri kadarını bilmektedirler. Ancak dönemin sonuna yaklaştıkça somut eşyalarla bazı küçük sayıları çıkarıp toplayabildikleri bilinmektedir (Gündüz, 2007). Bu dönemde çocukların hayal gücü oldukça gelişmiştir ve gerçek olaylarla masal ya da hayali durumlar arasındaki farkı kolayca anlayamazlar. Hayal gücünün zengin olması, onları büyüsel ve doğaüstü düşünce tarzına yönlendirebilir. Bu nedenle, bazı çocukların hayali bir arkadaşı olduğu ve bu arkadaşıyla gerçek bir kişi varmış gibi konuştuğu sıkça gözlemlenebilir (Öztürk ve Uluşhain, 2008). Ayrıca, animistik düşünce olarak adlandırılan bir yaklaşımla çocuklar, cansız nesnelere canlı varlıklara özgü özellikler atfeder. Bu süreçte çocuk, fiziksel dünya ile psikolojik dünya arasındaki farkı tam

olarak kavrayamaz ve gelişimin erken aşamalarında kendi "ben"i ile çevre arasında net sınırlar oluşturamaz (Dönmez, 1992).

Somut İşlemler Dönemi (7– 11yaş)

Çocuklar bu evrede sayıları, aralarındaki ilişkileri ve süreçleri anlamaya başlarlar. Zihinsel olarak problem çözme yetenekleri gelişir, ancak düşünceleri somut nesnelere ve durumlarla sınırlıdır. Soyut kavramlar üzerinde düşünmek yerine, somut objelerle bağlantı kurarak problemleri anlamaları daha kolaydır (Selçuk, 2007). Çocuklar, kuralları algılama yeteneklerini önemli ölçüde geliştirir ve karşılaştıkları problemlerin çözümünde somut nesnelere kullanarak ya da problemleri somutlaştırarak daha başarılı olabilirler. Bu dönemde, bütünü ve parçaların birbiriyle nasıl ilişkilendiğini kavrama becerisi de gelişir. Örneğin, bir çamur parçasının şekli değişse de, miktarının aynı kaldığını fark ederler (Yapıcı ve Yapıcı, 2006). Düşünce süreçleri daha esnek hale gelir ve mantıklı bir şekilde işlem yapabilirler. Somut işlemler aşamasındaki bir çocuk, çarpma ile bölme arasındaki ilişkiyi, çıkarma işleminin toplamanın tersi olduğunu ve eşitlik gibi kavramları anlayabilir (Bayhan ve Artan, 2007).

Bu yaştaki çocuklar deyimlerin mecaz anlamaya geldiğini bilemezler, teşhisleri somut ifadeleriyle kavrarlar. Mesela “büyük adam” sözünü iri yarı ve uzun boylu bir insan olarak düşünürler. İlerideki ergenlik evresinin stresi ve huzursuzlukları çocuk için henüz onun gündeminde değildir. Bu yaş, gelişimin dengeye oturduğu kıymetli bir dönemdir (Öztürk, 2007).

Soyut İşlemler Dönemi (11–12 Yaş ve Üzeri)

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre, soyut işlemler dönemi yaklaşık olarak 11 yaşlarında başlar ve bu evrede bireyler, soyut düşünme yeteneklerini kazanmaya başlarlar. Bu dönemde, çocuklar somut nesnelere sınırlı kalmadan soyut kavramlar ve olasılıklar üzerinde mantıksal düşünceler geliştirebilirler. Artık, yalnızca gerçek dünyadaki fiziksel deneyimlere dayanarak değil, soyut durumlar ve varsayımlar üzerinden de mantıklı çıkarımlar yapabilirler. Çocuklar, gerçek dünyada gözlemedikleri durumları ve olasılıkları zihinsel olarak değerlendirip, daha karmaşık problemleri

çözme becerisi kazanırlar. Ayrıca, bu dönemde soyut düşünmeye dayalı hipotezler oluşturabilir ve bunları sistematik bir biçimde test edebilirler (Ahioğlu-Lindberg, 2011).

Soyut işlemler döneminin belirgin özelliklerinden biri, çocukların hipotez oluşturma ve bunları mantıksal bir çerçevede test etme yeteneklerinin gelişmesidir. Bu süreç, Piaget tarafından varsayımsal-tümdengelim yöntemi olarak tanımlanır. Çocuklar, bir problem karşısında tüm olasılıkları dikkate alarak çözüm önerileri üretir ve bu önerilerin doğruluğunu deneysel olarak sınar. Bu şekilde, yalnızca mevcut durumları değil, aynı zamanda o durumla ilgili olası açıklamaları da inceleyerek deney yaparak doğru sonuca ulaşmaya çalışırlar (Ahioğlu-Lindberg, 2011). Bu dönemdeki zihinsel süreçlerin bir diğer önemli özelliği, bireylerin karmaşık sembol sistemleri kullanabilmeleridir. yaklaşık, 15 yaşlarında kişi entelektüel olgunluğa ulaşır. Zihinsel işlevleri gelişimin en önemli evresine ulaşır (Yapıcı Yapıcı, 2006). Çocuklar, gerçek dünyadaki nesnelere düşüncelerinde doğrudan kullanmak yerine soyut semboller ve değişkenlerle problem çözme yeteneğine sahip olurlar. Örneğin, matematiksel işlemlerde "X" ve "Y" gibi soyut sembollerle ilişki kurarak, problemleri çözebilirler (Ahioğlu-Lindberg, 2011). Bu dönemde çocuklar, geçmişte gözlemlenen olaylarla sınırlı kalmayıp, gelecekteki olasılıkları da dikkate alarak düşüncelerini şekillendirirler. Bu, çocukların daha yaratıcı ve mantıklı düşüncelerine yardımcı olur ve onların soyut kavramları daha rahat bir şekilde çözümleyebilmelerini sağlar (Ahioğlu-Lindberg, 2011). Soyut işlemler dönemi, bireyin düşünme süreçlerinde daha sofistike bir yapı kazandığı bir evredir. Bu süreçte, birey yalnızca bilgi edinmekle kalmaz, aynı zamanda elde ettiği bilgiyi anlamlı bir şekilde organize eder ve yeni bir mantıksal çerçeve oluşturur. Bu, özellikle etik, politika ve din gibi soyut kavramlar üzerinde daha derinlemesine düşünmeye olanak tanır. Piaget'in soyut işlemler dönemiyle ilgili açıklamaları, soyut düşüncenin gelişiminin, bireylerin mantıksal kapasitesini nasıl genişlettiğini ve bu kapasitenin, bireyin yaşamında nasıl kullanılabileceğini anlamada önemli bir temel sağlar (Ahioğlu-Lindberg, 2011).

2.1.10 Abraham Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı

Arapçadan Türkçeye giren ve "hacv" kökünden türemiş olan (Yaran, 2000) ihtiyaç (gereksinim) kavramı, TDK'de "gereksinim, güçlü istek duymak, yokluk ve yoksulluk" şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2021). Oxford sözlüğüne göre gereksinimin İngilizce karşılığı olan Need kelimesi "bir şeye/kişiye yalnızca sahip

olmak istediğin için değil, gerekli ya da çok önemli olduğu için ihtiyaç duymak olarak tanımlanmaktadır” (Oxford, 2022). En geniş tabiriyle ihtiyaç herhangi bir Őeyin yokluğunun fark edilmesi, anlamına gelir (Altunışık vd., 2017, Odabaşı, 2019). Gereksinim halihazırdaki durumla arzulanan durum arasındaki ölçülebilir değişiklik demektir (Beatty, 1981).

Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi, insan davranışlarının temel motivasyon kaynağı olan ihtiyaçların, bireyin kişilik özellikleriyle güçlü bir ilişki içerisinde olduğunu öne sürer. Bu kurama göre, bireyin motivasyonları hiyerarşik bir sıra takip eder; en temel düzeyde fizyolojik gereksinimlerle başlayan bu sıra, güvenlik, sevgi ve aidiyet, saygı ve nihayetinde kendini gerçekleştirme gibi üst düzey ihtiyaçlara doğru ilerler (Maslow, 1943; Schultz & Schultz, 2002). Bu süreç, bireyin davranışlarını şekillendirdiği gibi kişiliğinin gelişiminde de belirgin bir etkiye sahiptir (Demirel & Aslan, 2019).

Maslow’a göre, temel fizyolojik ihtiyaçların karşılanmaması durumunda, bireyin daha üst düzey ihtiyaçlara yönelmesi mümkün değildir. Örneğin, yemek, su ya da barınma gibi temel gereksinimlerin eksikliği, kişinin sevgi veya saygı gibi daha karmaşık ihtiyaçlara odaklanmasını engeller. Bu durum, bireyin kişiliğinin gelişiminde önemli bir engel oluşturabilir ve temel ihtiyaçların karşılanmasının, sağlıklı kişilik gelişimi için kritik bir öneme sahip olduğunu gösterir (Maslow, 1943; Zorlu, 2020). Ayrıca, Maslow’un hiyerarşisinin en üst basamağında yer alan kendini gerçekleştirme ihtiyaı, bireyin potansiyelini tam anlamıyla kullanma arzusunu ifade eder. Bu seviyeye ulaşan bireyler, özgünlük, yaratıcılık ve kendine güven gibi özelliklerle öne çıkar. Kendi hedeflerine ulaşma çabası içerisinde olan bu bireyler, aynı zamanda tatmin duygusunu ve özsaygıyı da artırır (Hagerty, 1999; Schultz & Schultz, 2002). Maslow’un bu teorisi, bireylerin ihtiyaçlarını anlamının, onların kişiliklerini daha iyi kavramak için önemli bir araç olduğunu vurgulamaktadır (Maslow, 1943).

2.1.11 Carl Rogers Hümanist (İnsancıl) Yaklaşım

Carl Rogers’ın kişilik gelişimi hakkındaki görüşleri, insanın doğuştan getirdiği potansiyeli ve kendini gerçekleştirme eğilimini merkeze alır. Rogers’a göre, bireyler kendilerini gerçekleştirme yönünde içsel bir dürtüye sahiptir ve bu dürtü, sevgi ihtiyaının koşulsuz bir şekilde karşılanmasıyla desteklenir. Annenin çocuğa sunduğu koşulsuz sevgi, çocuğun olumlu bir benlik algısı geliştirmesine olanak tanır. Ancak

sevgi koşullara bağılı olarak sunulursa, çocuk kendisinde sevilmeyen yönleri bastırarak bir benlik çatışması yaşar ve bu durum kendini gerçekleştirme potansiyelini sınırlandırır (Schultz ve Schultz, 2007, akt. Rogers, 2011).

Rogers, kişilik gelişiminde bireyin çevresiyle kurduğu ilişkilerin önemine vurgu yapar. Ona göre, bireyin deneyimlemeye açık olması, her anı dolu dolu yaşama arzusu ve duygu, düşünce ile davranışta özgürlük, sağlıklı bir kişilik yapısının temel unsurlarıdır. Psikolojik olgunluğa ulaşmış bireyler, farkındalık düzeyleri yüksek ve yaratıcılıklarını kullanabilen bireylerdir. Bu özellikler, hem bireyin içsel potansiyelini gerçekleştirmesini hem de dış dünyayla dengeli bir ilişki kurmasını sağlar (Rogers, 1961; Rogers, 2011). Rogers'ın görüşleri, insanın olumlu bir doğaya sahip olduğunu ve olumsuz, yıkıcı davranışların dışsal etkilerden kaynaklandığını savunur. Özellikle, otoriter yapıların bireyin özgür iradesini kısıtladığı ve bu durumun kişilik gelişimini olumsuz etkilediği üzerinde durur. Bu bağlamda, özgür iradenin gelişimi ve bireyin kendini ifade edebileceği bir çevrenin varlığı, kişilik gelişiminin temel dinamiklerinden biridir (Rogers, 2011; Yazgan vd., 2010).

Carl Rogers'ın Fenomenolojik Benlik Kuramı, bireyin kişilik gelişimini, kendisini ve çevresini nasıl algıladığıyla ilişkilendirir. Ona göre, bireyin kişiliği, kendi algıları ve çevresiyle kurduğu etkileşimler doğrultusunda şekillenir. Bu bağlamda, bireyin kendine dair düşüncelerinin ve bu düşüncelerin organize olmuş yapısının "benlik kavramı" olarak adlandırıldığı ifade edilir. Benlik kavramı, bireyin hem kendisi hem de diğer insanlarla olan ilişkilerine yönelik algılarını ve bu algılara yüklediği değerleri kapsar. Rogers, benlik algısının gelişiminin, bireyin çevresiyle olan deneyimlerini nasıl algıladığıyla yakından ilişkili olduğunu vurgular (Özen ve Gülaçtı, 2010; Rogers, 2011).

Rogers, sağlıklı bir kişilik gelişiminin temelinde, bireyin koşulsuz olumlu kabul gördüğü bir ortamın bulunması gerektiğini belirtir. Koşulsuz olumlu kabul, bireyin değerli bir varlık olarak herhangi bir ön koşula bağılı olmaksızın kabul edilmesini ifade eder. Bu tür bir ortam, bireyin benlik algısını olumlu yönde geliştirmesine olanak sağlar. Rogers ayrıca, koşulsuz kabulün yanı sıra şeffaflık ve empatinin de sağlıklı bir benlik yapısının gelişiminde kilit rol oynadığını savunur (Bayrakçı, 2007; Rogers, 2011). Rogers, tam işlevsel bir birey olmanın deneyimlere açık olmakla mümkün olduğunu öne sürer. Tam işlevsel bireyler, duygularının farkında olan, varoluşlarına dayalı yaşayan ve

organizmalarına güvenen kişilerdir. Bu bireyler aynı zamanda empati kurabilen, dürüst, yaratıcı ve kendi içsel bütünlüğünü sağlayabilen özellikler gösterirler. Bu tür bireyler, hayatlarını anlamlı bir şekilde sürdürebilir ve potansiyellerini gerçekleştirebilirler (Özbay ve Şahin, 2000; Rogers, 2011).

2.1.12 Albert Bandura Sosyal Bilişsel Kuram

Bandura, öğrenmenin taklit ve gözlemle oluştuğunu; kişiliğin gelişmesinde sosyal etkileşimin önemli olduğunu ifade eder. Öz-yeterlik ve karşılıklı belirleyicilik kavramlarını geliştirmiştir (Oruç, Tezim, Özyürek, 2011). Albert Bandura, Sosyal Öğrenme Teorisi ile psikoloji literatürüne önemli katkılar sunmuş, öğrenme ve insan davranışlarını açıklamada çığır açan bir yaklaşım geliştirmiştir (Tatlıoğlu, 2021). Bandura, öğrenmeyi yalnızca bireysel deneyimlerle sınırlı görmeyip, sosyal etkileşimlerin ve çevresel faktörlerin öğrenmedeki etkisini vurgulamıştır. Bu teoride, model alma, taklit, dolaylı öğrenme ve öz yeterlik gibi kavramlar, öğrenme süreçlerini anlamada temel unsurlar olarak ele alınır (Tatlıoğlu, 2021). Onun sosyal bilişsel kuramı, kişilik gelişimi ve öğrenme süreçlerine dair yeni perspektifler sunarak, klasik davranışçılık ve bilişsel psikoloji arasında köprü kurmuştur (Büdün, 2018).

Bandura, klasik Davranışçılık anlayışını genişleterek insan davranışlarını karşılıklı nedensellik (reciprocal determinism) ilkesi çerçevesinde açıklamış ve birey, çevre ve davranış arasındaki etkileşimin öğrenmede belirleyici olduğunu savunmuştur. Bu yaklaşımıyla, öğrenme süreçlerine daha geniş bir bakış açısı kazandırmış ve bireyin çevresel uyaranlarla kurduğu ilişkilere dikkat çekmiştir (Tatlıoğlu, 2021). Sosyal Öğrenme Teorisi, yalnızca öğrenme psikolojisiyle sınırlı kalmamış; medya, şiddet, saldırganlık ve toplumsal cinsiyet gibi farklı alanlarda da uygulanabilecek kapsamlı bir teorik altyapı sunmuştur. Özellikle medya aracılığıyla şiddet içeriklerinin öğrenilmesi ve toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesi gibi konular, Bandura'nın çalışmalarıyla daha anlaşılır hale gelmiştir. Bu bağlamda, Bandura, öğrenme süreçlerini hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ele alarak, psikoloji ve sosyoloji alanlarına katkı sağlayan önemli bir düşünür olarak kabul edilmektedir (Tatlıoğlu, 2021).

Gözlemsel Öğrenme ve Kişilik Gelişimi

Albert Bandura'nın kuramının ana bileşenlerinden biridir. Gözlemsel öğrenme, kişilerin etraflarındaki gözlemleyerek onların davranışlarını taklit etmeleri sürecidir. Bu sürecin, kişiliğin gelişiminde önemli bir rolü vardır. Bandura, bireylerin başkalarının davranışlarını gözlemleyerek öğrenebileceğini ve bu öğrenmenin kişilik gelişiminde önemli olduğunu belirtir. Bu görüş, Robert Sears ve Richard Walters gibi araştırmacıların çalışmalarında da desteklenmiştir (Grusec, 1994).

Karşılıklı Belirleyicilik

Albert Bandura, kişilik gelişiminde karşılıklı belirleyicilik (reciprocal determinism) kavramını vurgulamaktadır. Bu kavram, bireyin kişisel faktörleri, davranışları ve çevresel etkilerin sürekli bir etkileşim içinde olduğunu ifade eder. Bu etkileşim, bireyin kişiliğinin şekillenmesinde kritik bir rol oynar (Bandura, 2001). Bandura'nın bu kavramı geliştirmesinde Kenneth Spence'in deneysel psikolojiye yaptığı katkıların etkili olduğu bilinmektedir (Bandura, 2006).

Öz Yeterlik

Bandura'nın kişilik gelişimiyle ilgili öne sürdüğü bir diğer önemli kavram **öz yeterlik** (self-efficacy). Öz yeterlik, bireyin belirli bir görevi başarıyla yerine getirebileceğine dair inancıdır. Bu inanç, bireyin motivasyonunu, davranışlarını ve genel olarak kişilik gelişimini etkileyen temel bir unsurdur. Bandura, öz yeterlik algısının dört ana kaynağı olduğunu ifade etmektedir: bireyin geçmişteki başarılı deneyimleri (başarı performansları), başkalarının deneyimlerini gözleme yoluyla öğrenme (dolaylı yaşantılar), başkaları tarafından teşvik edilme (sözel ikna) ve bireyin fizyolojik ve duygusal durumu (Bandura, 1994). Öz yeterlik, bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirme sürecinde temel bir rol oynar ve kişilik gelişimine olumlu katkıda bulunur.

Dolaylı Öğrenme

Bandura, öğrenmenin sadece doğrudan deneyim yoluyla değil, aynı zamanda dolaylı öğrenme (observational learning) yoluyla da gerçekleşebileceğini öne sürmüştür. Bu tür öğrenme, bireylerin çevresindeki diğer kişilerin davranışlarını ve bu davranışların sonuçlarını gözlemleyerek bilgi edinmesiyle gerçekleşir. Dolaylı öğrenme süreci, dolaylı pekiştirme ve dolaylı ceza mekanizmalarını içerir. Bandura'nın bu görüşü, Julian Rotter'ın sosyal öğrenme kuramıyla benzerlik göstermekte ve bu kuramdan etkilenmiştir (Bayrakçı, 2007).

Model Alma ve Taklit

Bandura, bireylerin çevrelerindeki modelleri gözlemleyerek ve bu davranışları taklit ederek öğrenme sürecine dahil olduğunu vurgulamaktadır. Model alma ve taklit süreçleri, kişilik gelişiminde kritik bir öneme sahiptir. Modelin statüsü, davranışın sonuçları ve bireyin bu süreçten elde ettiği kazanımlar, taklit davranışlarının oluşumunda belirleyici rol oynamaktadır (Bandura, 2006). Bu süreçlerin daha iyi anlaşılması adına Neal Miller ve John Dollard gibi araştırmacıların çalışmaları önemli katkılar sunmuştur (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2016).

Bobo Doll Deneyi ve Saldırganlık

Bandura'nın en bilinen çalışması olan Bobo Doll deneyi, çocukların saldırganlık davranışlarını model alma yoluyla öğrenebileceğini ortaya koymaktadır. Bu deneyde, çocukların şiddet içeren davranışları yalnızca gözlem yoluyla nasıl edindiği incelenmiştir. Araştırma sonuçları, çocukların medyada şiddet içerikli görüntülere maruz kalmasının onların saldırganlık düzeylerini artırabileceğini göstermektedir (Bandura, 1977). Bandura'nın bu çalışması, psikoloji disiplinde davranışçılığın etkisinin azalmasına ve bilişsel süreçlere olan ilginin artmasına neden olmuştur (Artino Jr., 2007).

Medya ve Şiddet Üzerine Çalışmalar

Bandura, davranışın yalnızca dışsal uyaranlar ve içsel tepkilerle açıklanamayacağını, bunun yerine bireyin çevresiyle kurduğu etkileşim sonucu ortaya çıktığını savunmuştur. Bu yaklaşım, Bandura'nın şiddet ve medya ilişkisine dair

görüşlerinde de kendisini göstermektedir. Çocukların televizyon ve diğer medya araçları aracılığıyla şiddete maruz kalmasının onların saldırganlık düzeyini artırabileceği fikri, Bandura'nın sosyal-bilişsel öğrenme modeliyle temellendirilmiştir. Bu bağlamda, şiddet içerikli medya ürünlerinin etkisini inceleyen birçok çalışma, Bandura'nın teorisini destekler niteliktedir (Köse, 2012; Laughey, 2010).

2.1.13 Raymond Cattell ve Hans Eysenck Özellik (Trait) Kuramları

Cattell ve Eysenck, kişiliği çeşitli niteliklerin -trait- kombinasyonu biçiminde görürler. Eysenck'in bu üç etmenli kuramı ve Cattell'in 16 kişilik faktörü kişilik niteliklerini gruplama çalışmalarına katkı sağlar (Cattell, 1946). Raymond Cattell'in kişilik gelişimine olan yaklaşımı, kişiliği bireyin çevreye karşı gösterdiği tepkilerde sürerlilik sağlayan niteliklerin tamamı şeklinde açıklamasıyla dikkat çeker (Cattell, 1965). Ona göre kişiliği anlamlandırmak, hem doğuştan gelen biyolojik unsurları hem de çevresel etmenleri beraber değerlendirmeyi içerir (Cattell, 1965).

Cattell, kişiliği tanımlamak amacıyla geliştirdiği faktör analizi teknikleriyle, kişilerin davranışlarını daha bilim temelli değerlendirmeyi sağlamıştır (Eysenck, 1991). Bu yöntemde, kişilik özelliklerini 16 temel faktörle ifade ederek bireyin davranış örüntülerini anlamak amacıyla önemli bir araç geliştirmiştir (Goldberg, 1993). Kişiliğin gelişiminde çevresel faktörlerin önemini belirterek, bireyin ailevi yapısı, sosyal ve ekonomik durumu ve kültürel etkilerinin kişilik üzerinde belirleyici bir etken olduğunu öne sürmüştür (McCrae ve Costa, 1997). Öncelikle kişinin toplumsallaşması esnasında karşı karşıya kaldığı etkilerin, kişilik niteliklerinin oluşmasında önemli bir rol aldığını savunmuştur (Rotter, 1966).

Cattell'in yaklaşımı, kişilik özelliklerinin sadece kişisel değişiklikleri anlamada değil, aynı zamanda kişilerin mesleki yetenekleri üzerindeki etkilerini çözümlemede de kullanılmıştır (Cattell ve Kline, 1977). Bu anlamda, kişilik özellikleri ile iş tatmini ve iş performansı arasındaki ilişkiyi kavramak amacıyla kuramsal bir çerçeve sunmuştur (Judge vd., 2002). Bu teori, günümüzde bireylerin örgütsel davranışları araştırmalarında da büyük bir uygulama alanı oluşturmuş ve bireyin kişilik niteliklerinin iş ortamındaki tavırlarını nasıl etkilediğine yönelik kapsamlı incelemelere olanak sağlamıştır (Vecchio, 1991). Özellikle bireyin iş ortamındaki tutum ve davranışlarının, kişilik özellikleri ve

çevresel etkileşimlerle nasıl şekillendiği konusunda kapsamlı açıklamalar getirmiştir (Zel, 2006).

2.1.14 Bir İnsan Çiz Testi

Machover tarafından geliştirilen Bir İnsan Çiz Testi (DAP) projektif bir test olup, kişilik değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. İlk etapta çocuk ve ergenler için bir kişilik değerlendirmesi olarak kullanılan test, daha sonra yetişkin bireyler için de kullanılmış ve birçok çalışmada suça karışmış yetişkinlere de uygulanmıştır (Kahill, 1984). Projektif testler, bireylerin bilinçdışı duygularını, kişilik yapısını ve psikolojik durumlarını dolaylı yollarla değerlendirmeye yönelik testlerdir (Lilienfeld, Wood ve Garb, 2000). Bu testlerden biri olan İnsan Çiz Testi (Draw-A-Person Test), bireye bir insan figürü çizmesini istemek suretiyle uygulanmaktadır ve bireyin kişisel özellikleri, benlik algısı ve duygusal durumu hakkında bilgi sağlamak amacıyla kullanılmaktadır (Machover, 1949).

Testin temel prensibi, bireyin bilinçdışı çatışmalarını, korkularını ve algılarını çizimleri aracılığıyla dışa vurduğu hipotezine dayanmaktadır (Koppitz, 1968). Özellikle çocuklar ve ergenler için kullanılan bu test, bilişsel ve duygusal gelişim ile ruhsal bozuklukların belirlenmesine yardımcı olmaktadır (Harris, 1963; Naglieri, 1988). İnsan Çiz Testi, ilk kez Goodenough (1926) tarafından bilişsel gelişim ölçümü için tasarlanan Goodenough-Harris Draw-A-Man Testi'nin (DAM) bir uyarlaması olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, bu testin daha sonra Karen Machover (1949) tarafından kişilik değerlendirme amacıyla uyarlanması, projektif testler arasında yer almasına yol açmıştır.

Machover (1949), bireyin çizdiği insan figürü üzerinden benlik algısının, duygusal durumunun ve çatışmalarının analiz edilebileceğini öne sürmüştür. Daha sonra, Harris (1963) ve Koppitz (1968) gibi araştırmacılar, testin çocuk psikolojisi ve bilişsel gelişim açısından kullanımına dair ek katkılarda bulunmuştur. Günümüzde İnsan Çiz Testi, kişilik bozuklukları, travma, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik durumların belirlenmesinde yardımcı bir araç olarak kullanılmaya devam etmektedir (Groth-Marnat ve Roberts, 1998). Testin uygulama süreci, bireyin herhangi bir yönlendirme almadan bir insan figürü çizmesiyle başlar. Testin değerlendirilmesi sırasında aşağıdaki faktörler dikkate alınır:

Genel figür kompozisyonu: Beden orantıları, figürün boyutu ve yerleşim düzeni.

Detay seviyesi: Eller, gözler, ağız ve kulaklar gibi unsurların ayrıntılı olup olmaması.

Baskı ve çizgi niteliği: Çizgilerin sert, yumuşak, kopuk veya baskılı olup olmaması.

Eksik uzuvlar veya aşırı vurgulamalar: Psikolojik durumlarla ilişkili olabilecek anormal vurgular.

Cinsiyet farklılıkları: Çocuklar genellikle kendi cinsiyetleriyle özdeşleştirilen figürler çizerken, tersi durumlar belirli kişilik özelliklerine işaret edebilir.

İnsan Çiz Testi'nin Uygulanışı

Çocuklara “Bir insan çiz” yönergesi verildi ve herhangi bir kısıtlama olmadan kendi tercih ettikleri şekilde bir insan figürü çizmeleri istendi. Çizim için beyaz A4 kağıt ve standart kurşun kalem kullanıldı. Çocuklara süre sınırı getirilmedi, ancak ortalama çizim süresi 15-30 dakika arasında değişti. Test uygulaması sırasında çocuklara herhangi bir ek açıklama yapılmadı veya müdahalede bulunulmadı.

Değerlendirme Kriterleri

Çizimler, projektif test literatüründe kullanılan standart değerlendirme kriterlerine göre analiz edilmiştir. Aşağıdaki ölçütler temel alınmıştır:

- 1. Figürün Büyüklüğü:** Büyük figürler yüksek özgüven, güçlü benlik algısı, küçük figürler çekingenlik, düşük özgüven.
- 2. Orantılılık ve Anatomik Doğruluk:** Orantılı ve ayrıntılı figürler, bilişsel gelişim ve güçlü benlik algısıyla ilişkilendirildi. Eksik organlar veya orantısız figürler, gelişimsel yetersizlikler veya duygusal çekingenlik göstergesi olarak değerlendirildi.
- 3. Detay Seviyesi:** Detaylı yüz ifadeleri (gözler, ağız, burun, kulaklar) : Sosyal farkındalık ve duygusal dışavurum becerisi. Eksik veya belirsiz yüz ifadeleri, içedönüklük, duygusal bastırma eğilimi.
- 4. Sayfadaki Konumlandırma:** Ortalanmış figür dengeli benlik algısı, sol tarafa kaymış figür geçmişe yönelik odaklanma, sağ tarafa kaymış figür, geleceğe yönelik odaklanma.
- 5. Ekstra Çizimler ve Aksesuarlar:**

Giyisi detayları, düğmeler, aksesuarlar sosyal uyum ve dışadönüklük, minimalist çizimler (sadece basit bir insan figürü) duygusal çekingenlik veya düşük sosyal etkileşim.

Bu değerlendirme kriterleri, daha önceki literatürde Machover (1949), Goodenough (1926), Burns ve Kaufman (1972) gibi çalışmalara dayanılarak oluşturulmuştur.

İnsan Çiz Testi, çeşitli klinik ve akademik alanlarda kullanılmaktadır. Psikoterapi sürecinde, bireyin öznel deneyimlerini anlamak için tamamlayıcı bir araç olarak önerilmektedir (Lilienfeld vd., 2000). Bununla birlikte, projektif testlerin subjektif yoruma açıklığı nedeniyle, testin geçerliliği ve güvenilirliği konusunda eleştiriler de bulunmaktadır. İnsan Çiz Testi, bireylerin duygusal durumlarını, kişilik yapılarını ve gelişimsel süreçlerini anlamada yararlı bir araç olmasına rağmen, yorumlamadaki subjektiflik nedeniyle dikkatle kullanılmalıdır. Testin psikoterapi sürecinde, diğer değerlendirme yöntemleriyle birlikte uygulanması önerilmektedir.

Projektif Testlerin Çocuk Psikolojisindeki Yeri ve “Bir İnsan Çiz” Testi

Projektif testler, bireyin iç dünyasını keşfetmek için kullanılan yapılandırılmamış veya yarı yapılandırılmış araçlardır. Özellikle, çocukların kendilerini ifade etme kapasitelerinin sınırlı olduğu durumlarda, bu testlerin çocukların içsel çatışmalarını, duygusal durumlarını ve benlik algılarını yansıtma açısından değerli olduğu vurgulanmaktadır (Machover, 1949). “Bir İnsan Çiz” testi ise, çocukların bilişsel, duygusal ve kişilik özelliklerini anlamaya yönelik kullanılan bir projektif yöntemidir. Machover (1949), çizimlerde bulunan sembolik öğelerin bireyin iç dünyası hakkında önemli bilgiler sunabileceğini belirtmektedir.

“Bir İnsan Çiz” Testinde Kullanılan Yorumlama Ölçütleri

Bir İnsan Çiz testi, çocuğun bir insan figürü çizmesini istemek ve bu çizimi belirli kriterler çerçevesinde analiz etmek üzerine kuruludur. Uygulama sırasında, çocuğun çiziminde yer alan ayrıntılar, çizimin genel yapısı ve çocuğa özgü özellikler dikkate alınır. Araştırmalarda, baş, kollar, bacaklar gibi beden bölümlerinin büyüklüğü, çizim detayları ve figürün çizim sırası gibi unsurların, çocuğun kendilik algısı ve sosyal uyum düzeyi hakkında bilgi sunduğu belirtilmiştir (Burns ve Kaufman, 1972). Örneğin,

başın normalden büyük çizilmesi, çocuğun zihinsel etkinliklerine odaklandığını ya da duygusal bir baskı altında olduğunu gösterebilir (Koppitz, 1968). Kolların uzun çizilmesi, çocuğun çevresiyle kurduğu iletişimi ve dış dünyaya yönelme eğilimini ifade ederken; kolların eksik ya da detayların az olması, çocuğun içe dönük bir yapıya sahip olabileceğine işaret edebilir (Naglieri, 1993).

Ön Ergenlik Döneminde “Bir İnsan Çiz” Testinin Kullanımı ve Bulgular

Ön ergenlik döneminde “Bir İnsan Çiz” testinin kullanılması, çocuğun kişilik yapısının ve sosyal uyum düzeyinin değerlendirilmesinde önemli bir yöntem olarak görülmektedir. Araştırmalar, bu yaş grubundaki çocukların çizimlerinde, kendilik algılarını yansıtan belirli özelliklerin bulunduğunu ve bu özelliklerin özgüven, bağımlılık, sosyal çekingenlik ve saldırganlık gibi kişilik unsurlarıyla bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır (Kamphaus ve Reynolds, 2003). “Bir İnsan Çiz” testi, ön ergenlik döneminde çocuğun kişilik özelliklerini anlamak amacıyla kullanılan etkili bir projektif teknik olarak literatürde yer almaktadır. Bu alandaki çalışmalar, testin çocukların iç dünyasına dair anlamlı veriler sunduğunu ve kişilik özellikleriyle çizimlerdeki özellikler arasında önemli ilişkiler bulunduğunu göstermektedir.

Bu araştırmada, çocuk psikolojisi kapsamında ön ergenlik dönemine özgü gelişimsel özellikler ve projektif testlerin kullanımına dair teorik temellere değinilmiştir. Ayrıca, “Bir İnsan Çiz” testinin değerlendirme kriterleri ve bu testin kişilik özellikleriyle ilişkilendirilen bulguları detaylı olarak incelenmiştir.

3. YÖNTEM

3.1 Araştırma Deseni

Bu araştırma, betimsel ve nicel bir çalışma olup, ön ergenlik dönemindeki çocukların "Bir İnsan Çiz" testine verdikleri yanıtları analiz etmek amacıyla tasarlanmıştır. Çalışma, kesitsel bir desen kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3.2 Katılımcılar

Araştırmaya, yaşları 9-12 arasında değişen toplam 300 çocuk katılmıştır. Katılımcılar, rastgele örnekleme yöntemi ile belirlenmiş ve belirli bir okuldan seçilmiştir. Örneklem grubu 150 kız ve 150 erkek çocuktan oluşmaktadır. Çocukların herhangi bir nörogelişimsel bozukluğa sahip olmaması seçim kriterleri arasındadır.

3.3 Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, çocukların kişilik özelliklerini ve duygusal durumlarını projektif olarak değerlendirmek amacıyla "Bir İnsan Çiz" testi kullanılmıştır. Testin değerlendirilmesi için belirli standart kodlama ve analiz yöntemleri benimsenmiştir.

3.4 Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci, etik kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Uygulamalar, çocukların rahat hissettiği bir ortamda bireysel olarak gerçekleştirilmiştir. Çocuklara test için herhangi bir süre sınırı getirilmedi.

3.5 İstatistiksel Analiz

Elde edilen veriler SPSS 25 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çocukların çizim özelliklerini değerlendirmek için betimsel istatistikler hesaplanmıştır. Grup karşılaştırmaları için bağımsız örneklem t-testi ve Ki-kare analizi kullanılmıştır.

Bağımsız örneklem t-testi, iki bağımsız grubun ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla kullanılan parametrik bir testtir. Kız ve erkek çocukların çizim detaylarında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için uygulanmıştır. Sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygun olduğu belirlendiğinden, parametrik bir test olan bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Çizimlerdeki detay

düzeıı açısından kız çocuklarının erkek çocuklarına kıyasla daha fazla ayrıntıya yer verdiği tespit edilmiştir ($t=3.42$, $p<0.001$). Ki-kare analizi, kategorik değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla kullanılmıştır. Çizimlerde yüz ifadelerinin belirgin olup olmaması, uzuv eksiklikleri ve detay kullanımı gibi değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur ($X^2=27.03$, $p<0.001$).

Bu araştırmada, ön ergenlik dönemindeki çocukların çizimlerinin cinsiyet ve çeşitli kişilik değişkenleri açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi ve Ki-kare testi kullanılmıştır.

1. Bağımsız Örneklem t-Testi

Bağımsız örneklem t-testi, iki bağımsız grup arasındaki ortalama farklarını incelemek için kullanılan parametrik bir testtir. Bu çalışmada:

- Cinsiyet (kız/erkek) değişkeni ile çizimlerdeki detay kullanımı, figür kompozisyonu ve yüz ifadeleri gibi sürekli değişkenler arasındaki farkları analiz etmek amacıyla bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır.
- Çizimlerde kullanılan detay sayısı gibi değişkenlerin normal dağılım gösterdiği varsayılmıştır, bu nedenle parametrik bir test olan t-testi tercih edilmiştir.
- Eğer veriler normal dağılım göstermeseydi, parametrik olmayan bir test (örneğin Mann-Whitney U testi) kullanılması gerekebilirdi. Ancak, veri setinin normallik varsayımına uygun olduğu görülmüştür.

2. Ki-Kare Analizi

Ki-kare testi, kategorik değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek için kullanılan parametrik olmayan bir yöntemdir. Bu araştırmada çocukların çizimlerindeki organ eksiklikleri, figür yerleşimi ve yüz ifadelerinin varlığı/yokluğu gibi kategorik değişkenlerin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini analiz etmek için Ki-kare testi kullanılmıştır. Örneğin, "çocukların çizimlerinde göz çizme oranı cinsiyete göre farklılık gösteriyor mu?" gibi sorular Ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Ki-kare testi, verilerin frekans dağılımlarına dayalı olup, her iki değişkenin kategorik olması

durumunda tercih edilen bir testtir. Bu analiz yöntemleri, çalışmanın hipotezleriyle uyumludur ve elde edilen verileri en uygun şekilde değerlendirmek için seçilmiştir.

t-testi, sürekli değişkenler arasındaki ortalama farklarını test etmek için, Ki-kare analizi ise kategorik değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için kullanılmıştır.

3.6 Veri Analizi

Elde edilen veriler, SPSS 25 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çizimlerde kullanılan figürlerin detay düzeyi, yüz ifadeleri, kompozisyon özellikleri ve sayfa yerleşimi gibi değişkenler kategorik kodlama yöntemi ile değerlendirilmiştir. Ki-kare analizi ve bağımsız örneklem t-testi kullanılarak değişkenler arasındaki farklar istatistiksel olarak test edilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde kullanılan ölçeklerle toplanan verilere yönelik bulgulara, tablolar ve açıklamalarıyla birlikte yer verilmiştir. Bu araştırmada, ön ergenlik dönemindeki çocukların "Bir İnsan Çiz" testine verdikleri yanıtlar analiz edilerek, kişilik algıları, sosyal uyum becerileri ve duygusal durumları incelenmiştir. Bulgular, katılımcıların yaş, cinsiyet ve bilişsel gelişim düzeyleri gibi değişkenlere göre farklılaşma gösterdiğini ortaya koymuştur. Tablo 1'e göre, çocukların çizdikleri insan figürlerinde sayfa konumu, çizim detay düzeyi ve figürlerin yaş-cinsiyet uyumu açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($X^2: 27.03, p<0.001$). Kız çocuklarının çizimleri daha ayrıntılı olurken, erkek çocuklarının çizimlerinde daha fazla eksiklik görülmüştür. Bu durum, "Özgüven düzeyi yüksek çocuklar daha büyük ve orantılı figürler çizer" hipotezini destekler niteliktedir. Ayrıca, bilişsel becerileri yüksek çocukların anatomik olarak daha orantılı ve detaylı figürler çizdiği, bilişsel gelişimi yavaş olan çocukların çizimlerinde orantısızlıklar ve eksiklikler olduğu gözlemlenmiştir ($X^2: 22.54, p<0.001$). Bu bulgu, "Bilişsel becerileri yüksek çocuklar, İnsan Çiz Testi'nde anatomik olarak daha orantılı ve detaylı figürler çizer" hipotezini desteklemektedir. Hareketli figür çizme oranı cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermemiştir ($X^2: 0.0, p=1.0$). Ancak, erkek çocuklarının bacak ve kolları eksik bırakma eğilimi kız çocuklarına kıyasla daha fazla olmuştur ($X^2: 16.01, p<0.001$). Bu durum, "Cinsiyete bağlı olarak çizimlerde kompozisyon, detay kullanımı ve figür yerleşimi açısından anlamlı farklılıklar olduğu" hipotezini desteklemektedir. Detaylı elbise ve aksesuar çizen çocukların sosyal çevreye daha fazla uyum sağladıkları belirlenmiştir ($X^2: 24.56, p=0.00017$). Bu bulgu, "Detaylı elbise ve aksesuar çizen çocuklar, sosyal çevreye daha fazla uyum sağlar" hipotezini desteklemektedir.

Tablo 1: Araştırmaya konusu çocukların çizdikleri insan resmini, resmin sayfadaki yerine, çizgilerin durumuna, resimdeki insanın yaşına ve cinsiyetine ait dağılımlar ve Khi kare analizi sonuçları

Bir insan çiz testi değerlendirme boyutları	Kız N=150		Erkek N=150		X ² Sonuçları
	Sayı	%	Sayı	%	
Resmin sayfadaki yeri					
Sayfanın sağında	2	1,33	3	2	X ² : 27.03 Sd:4 P: 0.0000196
Sayfanın solunda	24	16	12	8	
Sayfanın üstünde	11	7,33	40	26,67	
Sayfanın altında	8	5,33	16	10,67	
Sayfanın ortasında	105	70	79	52,67	
Çizgilerin durumu					
İnce çizgiler	25	16,66	3	2	X ² :19.48 Sd:2 P:0,00005898
Kalın çizgiler	55	36,66	59	39,33	
Normal çizgiler	70	46,66	88	58,66	
Resmin cinsiyeti					
Kendi cinsiyetinde	142	94,66	142	94,66	X ² :0.0 Sd:1 P:1.0
Karşı cinsiyette	8	5,33	8	5,33	
Çizimin yaşı					
Kendisi ile aynı yaşta	95	63,33	73	48,66	X ² :15.16 Sd:2 P:0.00051
Kendinden farklı yaşta	15	10	41	27,33	
Yetişkin	40	26,66	36	24	

Tablo 2: Araştırmaya dahil edilen çocukların çizdikleri insan resmindeki eksik bırakılan organlara, resimde çizilen gövdeye, resmin hareket durumuna, kol ve bacakların durumuna ait dağılımlar ve Khi kare analizi sonuçları

Bir insan çiz testi değerlendirme boyutları	Kız N=150		Erkek N=150		X ² Sonuçları
	Sayı	%	Sayı	%	
Eksik bırakılan kısım					
Kollar eksik	15	10	2	1,33	X ² :31.48 Sd:2 P:0.0000001457
Bacaklar eksik	30	20	6	4	
Resim tam	105	70	142	94,66	

Gövdenin durumu Paralel iki çizgi Köşeli çizilmiş	108 42	72 28	91 59	60,66 39,33	X ² :3.82 Sd:1 P:0.051
Resmin hareket durumu Hareketsiz resim Hareketli resim	142 8	94,66 5,33	142 8	94,66 5,33	X ² :0.0 Sd:1 P:1.0
Bacakların durumu Zayıf çizilmiş Normal/orantılı Başka(oturur gibi, kısa pantolonlu)	28 75 47	18,66 50 31,33	29 102 19	19,33 68 12,66	X ² :16.01 Sd:2 P:0.00033
Kolların durumu İki yana açık Çok uzun Kalın geniş omuzlu Başka(kısa, bağlı)	43 2 11 94	28,66 1,33 7,33 62,66	107 5 8 30	71,33 3,33 5,33 20	X ² :62.10 Sd:3 P:0.0000000002093

Tablo 3: Araştırmaya dahil edilen çocukların çizdikleri insan resmindeki baş ve baştaki organlara ait dağılımlar ve Khi kare analizi sonuçları

Bir insan çiz testi değerlendirme boyutları	Kız N=150		Erkek N=150		X ₂ Sonuçları
	Sayı	%	Sayı	%	
Başın durumu Normal büyüklükte Normalden küçük Normalden büyük	52 9 89	34,66 6 59,33	96 11 43	64 7,33 28,66	X ² :29.31 Sd:2 P:0.0000004316
Gözlerin durumu Belirgin iri gözler Nokta veya içi boş gözler Başka(sade çizim, küçük)	13 44 93	62 8,66 29,33	88 52 10	58,66 34,66 6,66	X ² :123.24 Sd:2 P:0.0000000000 000000000000000173
Resimde kulakların durumu Normal/orantılı Çizilmemiş	14 136	9,33 90,66	52 98	34,66 65,33	X ² :26.59 Sd:1 P:0.0000002512
Ağzın durumu Konuşuyor gibi açık ağız Kapalı, sıkı ağız Abartılı çizilmiş ağız Normal/orantılı ağız Ağız yok	7 78 17 31 17	4,66 52 11,33 20,66 11,33	45 42 11 43 9	30 28 7,33 28,66 6	X ² :44.26 Sd:4 P:0.00000000566
Burnun durumu Sivri burun Çizilmemiş burun Normal/orantılı burun Küçük burun	20 41 65 24	13,33 27,33 43,33 16	22 56 44 21	14,66 37,33 29,33 14	X ² :9.94 Sd:3 P:0.019
Boynun durumu Normal/orantılı Çizilmeyen Abartılı çizim	106 17 27	70,66 11,33 18	84 34 32	56 22,66 21,33	X ² :13.17 Sd:2 P:0.0014
Çenenin durumu Normal çizilmiş Köşeli çizilmiş	105 45	70 30	125 25	83,33 16,66	X ² :16.67 Sd: 1 p:0.00004

Tablo 4: Araştırmaya dahil edilen çocukların çizdikleri el,ayak ve parmakların durumuna ait dağılımları ve Khi kare sonuçları

Bir insan çiz testi değerlendirme boyutları	Kız N=150		Erkek N=150		X ₂ Sonuçları
	Sayı	%	Sayı	%	
Ellerin durumu					X ² :118.13
Çizilmemiş el	86	57,33	32	21,33	Sd:7
Büyük el	3	2	24	16	P:0.0001
Küçük el	17	11,33	43	28,66	
Normal/orantılı el	44	29,33	51	34	
Ayakların durumu					X ² :166.74
Normal/orantılı	73	48,66	69	46	Sd:9
Normalden küçük	19	12,66	18	12	P:0.0001
Sivri ve burnu kalkık	9	6	9	6	
Çizilmemiş	32	21,33	30	20	
Normalden büyük	17	11,33	16	10,66	
Parmakların durumu					X ² :70.45
Normal/orantılı	52	34,66	51	34	Sd:7
İnce ayrıntılı	9	6	10	6,66	P:0.0001
Eksik parmak	56	37,33	55	36,66	
Başka(fazla, büyük)	33	22	34	22,66	

Tablo 5: Araştırmaya dahil edilen çocukların çizdikleri insan resmindeki elbise ve düğmelerin durumu ile resimdeki ayrıntılara ait dağılımlar ve Khi kare analizi sonuçları

Bir insan çiz testi değerlendirme boyutları	Kız N=150		Erkek N=150		X ₂ Sonuçları
	Sayı	%	Sayı	%	
Elbisenin durumu					X ² :24.56
Elbise yok	33	22	68	45,33	Sd:5
Detaylı çizilmiş elbise	68	45,33	49	32,67	P:0.00017
Önemsizmeden çizilmiş	49	32,67	33	22	
Düğmelerin durumu					X ² :194.61
Yukarıdan aşağı	8	5,33	22	14,66	Sd:3
Düğme yok	142	94,67	128	85,33	P:0.0001
Ayrıntıların durumu					X ² :152.99
Resmin çevresinde ev, eşya olması	24	16	19	12,67	Sd:3
Ayrıntı yok	126	84	131	87,33	P:0.0001

5. TARTIŞMA

Bu çalışma, ön ergenlik dönemindeki normal gelişim gösteren çocukların kişilik özelliklerini projektif bir değerlendirme aracı olan "Bir İnsan Çiz" testi aracılığıyla inceleyerek literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Literatürde projektif testlerin çocuk gelişimi üzerindeki etkisine dair çalışmalar genellikle aile yapısı, öfke ve saldırganlık düzeyleri, bağlanma biçimleri gibi belirli konulara odaklanırken, kişilik özelliklerini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür.

Bu bağlamda, araştırmamız şu açılardan özgün katkılar sunmaktadır:

1. Projektif değerlendirme yöntemiyle kişilik analizi: "Bir İnsan Çiz" testinin çocuk psikolojisinde yaygın olarak kullanıldığı görülse de, çocukların kişilik özelliklerinin sistematik olarak analizine yönelik çalışmaların sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamız, çizimlerde kompozisyon, detay seviyesi ve figür yerleşimi gibi unsurların kişilik yapılarıyla nasıl ilişkili olduğunu detaylı bir şekilde ele almaktadır.
2. Cinsiyet farklılıklarına ilişkin yeni bulgular: Kız ve erkek çocukların çizimlerinde belirgin farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir (bkz. Tablo 1). Örneğin, kız çocuklarının daha fazla eksik organ çizme eğiliminde olması, duygusal dışavurum farklarıyla ilişkilendirilebilirken; erkek çocukların daha belirgin eller ve orantılı vücut parçaları çizmesi, çevresel farkındalık ve güçlü benlik algısına işaret edebilir. (bkz. Tablo 2)
3. Bilişsel ve sosyal gelişimle ilişkili bulgular: Çocukların çizimlerindeki detay seviyeleri ile bilişsel gelişimleri arasında doğrudan bir bağlantı bulunmuştur. Özellikle, sosyal çevresiyle daha uyumlu olan çocukların figürlerinde daha fazla detay ve aksesuar bulunduğu, içe dönük çocukların daha minimal çizimler yaptığı gözlemlenmiştir.
4. Gelecek çalışmalar için öneriler: Bu araştırmanın sonuçları, farklı yaş grupları, sosyoekonomik düzeyler ve kültürel gruplarda genişletilerek daha kapsamlı bir değerlendirme yapılması gerektiğini göstermektedir. Projektif testlerin çocuk psikolojisi bağlamında kullanımını artırmaya yönelik öneriler sunulmaktadır.

Elde edilen bulgular, literatürdeki önceki çalışmalarla büyük ölçüde uyumlu olup, çocukların kendilik algılarının çizimlerdeki detaylarla paralellik gösterdiğini ortaya koyan Kamphaus ve Reynolds (2003) çalışmasıyla örtüşmektedir.

Kamphaus ve Reynolds'un araştırması, çocukların çizimlerinde kullanılan detay seviyesinin kişilik özellikleriyle bağlantılı olduğunu göstermiştir. Özellikle daha ayrıntılı çizimler yapan çocukların özgüven düzeylerinin ve sosyal uyumlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Minimal detay içeren figürler çizen çocukların ise içe dönük ve sosyal kaygı düzeyinin daha yüksek olabileceği ifade edilmiştir. Cinsiyete bağlı farklar açısından, kız çocuklarının çizimlerinde daha fazla duygusal öge ve detay bulunurken, erkek çocuklarının figürlerinde daha belirgin ve sert çizgiler gözlemlenmiştir. Elbise ve aksesuar detayları, çocuğun sosyal çevresiyle kurduğu ilişkiyi yansıtabilecek önemli göstergelerden biridir. Nitekim, bu çalışmada da Kamphaus ve Reynolds'un bulgularına paralel olarak, sosyal uyumu yüksek çocukların figürlerinde daha fazla kıyafet detayı ve aksesuar olduğu tespit edilmiştir.

Bu bulgular, Kamphaus ve Reynolds'un (2003) çocukların projektif değerlendirme yöntemleriyle incelenmesi üzerine yaptığı çalışmaları desteklemekte ve "Bir İnsan Çiz Testi"nin kişilik analizi açısından kullanılabilirliğini güçlendirmektedir.

Çizim detayları bağlamında, kız çocuklarının daha fazla eksik organ çizmesi, özgüven eksikliği ya da duygusal çekingenlik ile ilişkilendirilebilir. Erkek çocuklarının çizimlerinde daha belirgin eller ve orantılı vücut parçaları oluşturması, çevresel farkındalığa ve güçlü benlik algısına işaret edebilir. Bu bulgu, özellikle psikanalitik kuram bağlamında değerlendirildiğinde, erkek çocuklarının dış dünyaya yönelik daha somut ve fiziksel bir algı geliştirdiğini düşündürmektedir (Koppitz, 1968). Çizimlerin anatomik doğruluğu ve detayları, çocukların bilişsel gelişimiyle güçlü bir ilişki göstermektedir. Normalden büyük baş, belirgin gözler veya aşırı detaylandırılmış ağız gibi unsurların çocukların duygusal durumları ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar, "Bir İnsan Çiz" testinin çocuk psikolojisi alanında projektif bir araç olarak kullanılabilirliğini desteklemekte ve çocukların öz algılarının, sosyal ilişkilerinin ve bilişsel gelişim düzeylerinin belirlenmesine katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, ön ergenlik dönemindeki normal gelişim gösteren çocukların "Bir İnsan Çiz" testinde ortaya koydukları kişisel ve duygusal özellikleri anlamaya yönelik önemli bulgular sunmuştur. Çocukların kendilik algıları, sosyal uyum seviyeleri ve bilişsel faktörleri çizimler aracılığıyla belirli ölçülerle tespit edilebilmektedir. Çalışma, özellikle projektif değerlendirme araçlarının psikolojik analizlerde nasıl daha etkin kullanılabileceğine dair önemli veriler sunmaktadır. "Bir İnsan Çiz" testinin psikolojik değerlendirmelerde daha yaygın olarak kullanılması önerilmektedir. Özellikle okul psikologları, çocuk terapistleri ve eğitimciler için bu test, çocukların gelişimsel süreçlerini anlamak ve erken müdahalede bulunmak açısından önemli bir değerlendirme aracı olarak görülebilir. Ayrıca, araştırmada belirlenen cinsiyet farklılıkları, çocukların sosyal ve bilişsel gelişim süreçlerinde çevresel faktörlerin etkisinin daha fazla araştırılması gerektiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular, çocukların erken yaşlardan itibaren geliştirdikleri algı ve benlik tasarımlarının ileriki dönemlerde sosyal uyum ve akademik başarıları üzerinde etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Bu araştırmanın bulguları, çocukların çizimleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi anlamada önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak, bazı sınırlılıklar nedeniyle gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı boyutların ele alınması önerilmektedir. Bu çalışma, yalnızca 9-12 yaş grubundaki çocuklarla gerçekleştirilmiştir. Ancak, çizim temelli projektif testlerin erken çocukluk dönemi (5-8 yaş) ve ergenlik dönemi (13-18 yaş) gibi farklı yaş gruplarında nasıl sonuçlar vereceği araştırılmalıdır. Özellikle ergenlik dönemindeki bireylerin kimlik gelişimi ve çizim özellikleri arasındaki ilişki gelecekte ele alınması gereken önemli bir konudur.

Araştırma yalnızca Türk kültürü çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Ancak, çocukların sosyal çevrelerinden ve kültürel kodlardan etkilenerek çizim yaptıkları bilinmektedir. Bu nedenle, farklı kültürel gruplarda Bir İnsan Çiz Testi'nin uygulanması ve elde edilen bulguların karşılaştırılması önemli olacaktır. Bu tür çalışmalar, çizim temelli projektif testlerin kültürel geçerliliğini ve farklı toplumlarda nasıl yorumlanması gerektiğini anlamaya yardımcı olacaktır.

Mevcut çalışma, belirli bir zaman diliminde çocukların çizimlerini analiz etmektedir. Ancak, çocukların çizim özelliklerinin zaman içinde nasıl değiştiğini görmek için uzunlamasına çalışmalar gereklidir. Örneğin aynı çocuk grubunun 5 yıl

boyunca takip edilerek çizimlerdeki değişimlerin incelenmesi, özgüven, sosyal uyum ve duygusal gelişim süreçlerinin çizimlere nasıl yansıdığına değerlendirilmesi. Bu tür boylamsal çalışmalar, çocukların çizimlerinin gelişimsel süreçleri nasıl yansıttığını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Projektif testler doğası gereği subjektif değerlendirmeye açık olduğu için, gelecekte yapılacak çalışmalarda bilgisayar destekli analiz yöntemleriyle çizimlerin nesnel ölçütlerle değerlendirilmesi ve birden fazla değerlendiricinin (çocuk gelişimi uzmanları, psikologlar) karşılaştırmalı analiz yaparak tutarlılıklarının ölçülmesi gibi yöntemler uygulanarak testin güvenilirliği artırılabilir

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2006). *İnsanı tanıma sanatı* (K. Şipal, Çev.). Say Yayınları.
- Adler, A. (2006). *Kişilik bozuklukları ve toplumsal bütünleşme*. Say Yayınları.
- Altunışık, R., Özdemir, Ş., & Torlak, Ö. (2017). *Pazarlama ilkeleri ve yönetimi*. Beta Basım.
- Artino Jr, A. R. (2007). Bandura, Ross, and Ross: Observational learning and the Bobo doll.
- Ateş, B. ve Hızlı, G. (2023). Çocukluk dönemi duygusal yaşantısı ve duygusal zekâ kavramı. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 229-250.
- Balta, D., & Ercan, H. (2022). Romantik ilişkilerde yakınlık ölçeği: Ergen formunun Geliştirilmesi. *International Academic Social Resources Journal*, 7 (43), 1442-1449.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory of mass communication. *Media*
- Bandura, A. (2006). *Autobiography*. In M. G. Lindzey & W. M. Runyan (Eds.), *A history of psychology in autobiography* (Vol. 9). American Psychological Association.
- Bayhan, P., ve Artan, İ. (2007). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. Morpa Kültür Yayınları.
- Baynal, F. (2021). Erinlik (Ön ergenlik) dönemi korku, kaygı ve din ilişkisi üzerine bir araştırma. *Bilimname*, 45, 261-299.
- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal öğrenme kuramı ve eğitimde uygulanması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 198-210.
- Bee, H., & Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi* (O. Gündüz, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Bilsen, O. Z. (2020). Kişilik: Tanımı, kişilik bozuklukları ve yapılan çalışmalar. *Efe Akademi*.
- Blatt, J. S., & Levy, N. K. (2003). Attachment theory, psychoanalysis, personality development and psychopathology. *Psychoanalytic Inquiry*, 23, 104-152.

- Boeree, C. G. (2012). *Personality theories*. Braithwaite, S. R., Delevi, R., & Fincham, F. D. (2010). Romantic relationships and the physical and mental health of college students. *Personal Relationships*, 17(1), 1-12.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (E. Sarıoğlu, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Burns, R. C., & Kaufman, S. H. (1972). *Actions, styles, and symbols in kinetic family drawings (K-F-D): An interpretative manual*. Brunner/Mazel.
- Catell, R. B. (1965). Factor analysis: An introduction to essentials II. The role of factor analysis in research. *Biometrics*, 21(2), 405-433.
- Cüceloğlu, D. (2015). *İnsan ve davranışı* (31. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Çağdaş, A., & Seçer Şahin, Z. (2011). *Anne baba eğitimi*. Eğiten Kitap.
- Çamlıbel, İ. A. (2012). Çocukların gelişim süreci ve televizyonun etkileri (Uzmanlık tezi). Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Ankara.
- Dal, V. (2009). Farklı kişilik özelliklerine sahip bireylerin risk algılarının tüketici davranışı açısından incelenmesi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Coles, R. (Ed.). (2000). *The Erik Erikson reader*. W. W. Norton.
- Demirel, Ç., & Aslan, E. Ş. (2019). Tüketim kültürü perspektifinde ihtiyacın değişen anlamı: Marka 2.0'ın ihtiyacın yeniden anlamlandırılmasındaki rolü üzerine bir araştırma. *Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 10(39), 52-86.
- Dereboy, İ. F. (1993). *Kimlik bocalaması, anlamak, tanımak, ele almak*. Malatya.
- Dikmeer, İ. A. (2007). Bilişsel gelişim kuramları. In A. S. Aysev & Y. Taner (Eds.), *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları* (pp. 95-107). İstanbul: Golden Print.
- Eker, S. (2012). Alfred Adler'in kişilik kuramı'nın demokrasi düşüncesi açısından önemi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(22), 157-180.

- Erbekir, B., & Karaaziz, M. (2024). Jung'un perspektifinden kişilik gelişimi. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities*, 8(2), 153-161.
- Erden, M., & Yasemin, A. (1997). *Eğitim psikolojisi* (4. Baskı). Arkadaş Yayınevi.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton & Company.
- Erikson, E. H. (2014). *İnsanın 8 evresi* (Çev. G. Akkaya, 2. Baskı). Okyanus Yayınları.
- Eysenck, H. J. (1991). Dimensions of personality: The biosocial approach to personality. In *Explorations in temperament: International perspectives on theory and measurement* (pp.87-103). Springer US.
- Freud, S. (1989). The ego and the id (1923). *Tacd Journal*, 17(1), 5-22.
- Freud, S. (2012). *Dinin kökenleri* (Çev. A. T. Kapkın, 2. Baskı). Payel Yayınları.
- Freud, S. (2017). *Three essays on the theory of sexuality: The 1905 edition*. Verso Books.
- Gander, M. J., & Gardiner, H. W. (2010). *Çocuk ve ergen gelişimi*. İmge Yayınları.
- Geçtan, E. (2003). *Psikodinamik psikiyatri ve normal dışı davranışlar*. Metis Yayınları.
- Geçtan, E. (2014). *Psikanaliz ve sonrası* (16. Baskı). Metis Yayınları.
- geliştirilmesi. *International Academic Social Resources Journal*, 7(43), 1442-1449.
- Goldberg, L. R. (1993). The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*, 48(1), 26.

- Grusec, J. E. (1994). Social learning theory and developmental psychology: The legacies of Robert R. Sears and Albert Bandura.
- Gülşen Kozacıoğlu, H. E., & Gördürür, B. (1995). *Bireyden topluma ruh sağlığı*. Alfa Yayınları.
- Gündüz, F. (2007). Okul öncesi çocuklarda dini tasavvurlara psikolojik bir yaklaşım (Yüksek lisans tezi). Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Gürses, İ., & Kılavuz, M. A. (2011). Erikson'un psiko-sosyal gelişim dönemleri teorisi açısından kuşaklararası din eğitimi ve iletişiminin önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2).
- Hagerty, M. R. (1999). Testing Maslow's hierarchy of needs: National quality of life across time. *Social Indicators Research*, 46(3), 249–271.
- Hortaçsu, N. (2003). *Çocuklukta ilişkiler*. İmge.
- Horzum, I. (2023). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi ile Freud'un yapısal benlik kuramı (İd, ego, süperego) bağlamında kişilerarası iletişimde saldırganlık: Doktorlara karşı şiddetin güdümlenmelerini yordamak. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, 5(1), 64-90.
- Hökelekli, H. (2018). *Din psikolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Işık, F., & Aslan, S. (2022). Ergenlik dönemi oniyomaniyanın depresyon ve benlik saygısı aracılığıyla yordanması üzerine bir derleme çalışması. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 663-677.
- İnanç, B. Y., ve Yerlikaya, E. E. (2014). *Kişilik kuramları* (9. Baskı). Pegem Yayınları.
- Jarolmen, J. (2017). *Okul sosyal hizmeti*. Nika.
- Johnson, A. (2014). *Education psychology: Theories of learning and human development*. National Science Press.

- Jung, C. G. (1936). The concept of the collective unconscious. *Collected works*, 9(1), 42.
- Jung, C. G. (2016). *İnsan ruhuna yöneliş* (E. Büyükinal, Çev.). 10. Baskı. Say.
- Kağıtçıbaşı, Ç., & Cemalcılar, Z. (2016). *Dünden bugüne insan ve insanlar* (18. Baskı). Evrim Yayınları.
- Kamphaus, R. W., & Reynolds, C. R. (2003). *Handbook of psychological and educational assessment of children: Intelligence, aptitude, and achievement* (2nd ed.). Guilford Press.
- Kaya, M. (1997). Ailede anne-baba tutumlarının çocuğun kişilik ve benlik gelişimindeki rolü. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9), 193-204.
- Kılavuz, M. A., & Gürses, İ. (2012). Kuşakların ahlaki değerleri birlikte öğrenmesi: Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı açısından bir değerlendirme.
- Kıyak, D. (2018). Yaşlılarda psikososyal gelişim: Erikson'un dokuzuncu evresinin araştırılması (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul).
- Koppitz, E. M. (1968). *Psychological evaluation of human figure drawings by middle school pupils*. Grune & Stratton.
- Köse, A. (2012). Medya ve dil oyunları: Gündelik dil pratiklerinde televizyon dizilerinin etkisi. *Millî Folklor Dergisi*, 24(94), 220-233.
- Kulaksızoğlu, A. (1999). *Ergenlik psikolojisi* (2. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Kurt, W. N. (2011). Motivation and personality: An examination of the big five personality trait factors and their relationship with sales performance in a

non-cash incentive program. Capella University, Minnesota.

Kutluer, G. (2015). Gelişim süreçlerinde çocuk resminin yeri. *Ekev Akademi Dergisi*, (63), 403-410.

Lane, R. (1962). *Political ideology: Why the American common man believes what he does*. Free Press.

Lasswell, H. D. (1951). *Political writings of Harold D. Lasswell*. Free Press, Glencoe.

Machover, K. (1949). *Personality projection in the drawing of the human figure: A method of personality investigation*. Charles C. Thomas.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 370–396.

McCrae, R. R., & Costa Jr, P. T. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*, 52(5), 509.

Miller, P. H. (2008). *Gelişim psikolojisi kuramları*. İmge.

Morris, C. G., & Maisto, A. A. (2007). *Understanding psychology*. Prentice Hall.

Naglieri, J. A. (1993). Draw-a-person test and its relationship to personality and intelligence in children. In J. A. Naglieri (Ed.), *Draw-a-person: A quantitative scoring system* (pp. 87–105). Academic Press.

Oktuğ, Z. (2007). Freud'un kişilik birimleri (id-ego-süperego) ile reklam iletisinin izleyici üstünde yarattığı etkiler arasındaki bağlantı: Magnum, kalbim benecol ve lösev reklamları üzerine bir araştırma.

- Orak, O. S. (2020). *Psiko-sosyal kişilik kuramı* (Erikson).
- Oruç, C., Tecim, E., & Özyürek, H. (2011). Okul öncesi dönem çocuğunun kişilik gelişiminde rol modellik ve çizgi filmler. *Ekev Akademi Dergisi*, 15(48), 281-297.
- Oxford. (2022). *Need. Oxford Dictionary.*
- Özarslan, M. (2010). Örgütlerde iş tatmini ve kişilik tipi ilişkisi: Vali yardımcılarına yönelik kuramsal ve uygulamalı bir araştırma.
- Özbay, Y., & Şahin, M. (2000). Empatik sınıf atmosferi tutum ölçeği (Esat): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 104-113.
- Özçelik, A. D. Ö., & Afşin, R. Ş. (2020). Suça sürüklenen çocuklar ile suça sürüklenmeyen çocukların algıladıkları anne ve baba tutumları, bağlanma stilleri ve benlik algılarının incelenmesi. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, (4-5), 89-117.
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T., & Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-589.
- Özen, Y., & Gülaçtı, F. (2010). Benlik-kavramı ve benliğin gelişimi: Bilen benliğe gereksinim var mı? *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2).
- Öztürk, Z. A. (2007). İlköğretim öğrencilerinde (4., 5., 6., 7. ve 8. sınıflar) dindarlık kaygı arasındaki ilişki (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Piaget, J. (1964). Development and learning. In R. E. Ripple & V. N. Rockcastle (Eds.), *Piaget rediscovered: A report of the conference on cognitive studies and*

- curriculum development* (pp. 7–20). Cornell University Press.
- Pomerantz, A. M. (2013). *Clinical psychology*. SAGE Publications.
- Rogers, C. (2011). *Kişi olmaya dair*. Okyanus.
- Rotter, J. B. (1966). Rotter's internal-external control scale. *Psychological Monographs: General and Applied Psychology*, 275-299.
- Santrock, J. W. (2012). *Life-span development* (14th ed.). McGraw-Hill.
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2005). *Theories of personality* (8th ed.). Wadsworth Cengage Learning.
- Selçuk, Z. (2007). *Eğitim psikolojisi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Sezer, Ö. (2010). Ergenlerin kendilik algılarının anne baba tutumları ve bazı faktörlerle ilişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 1-19.
- Slater, C. L. (2003). Generativity versus stagnation: An elaboration of Erikson's adult stage of human development. *Journal of Adult Development*, 10(1), 53-65.
- Smith, E. E., Nolen-Hoeksema, S., Fredrickson, B., & Loftus, G. R. (2012). *Atkinson ve Hilgard'dan Psikolojiye Giriş* (14th ed.).
- Snowden, R. (2012). *Jung Kilit Fikirler* (K. Atakay, Trans.). Optimist.
- Sperry, J., & Sperry, L. (2020). Individual psychology (Adler). *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*, 2227-2231.
- Taşçı, F., & Bilge, Y. (2021). Psikososyal kişilik kuramı ve otantiklik çerçevesinden kimlik gelişimi. *Güncel Psikoloji Araştırmaları II*.
- Taymur, İ., & Türkçapar, M. H. (2012). Kişilik: Tanımı, sınıflaması ve değerlendirmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4, 154-177.

- Topses, G., & Serin, N. (2012). *Psikolojik Danışma ve Kişilik Kuramları* (1st ed.). Nobel Akademi Yayıncılık.
- Turan, Y. (2009). Kişilik özellikleri ve dinsel yönelimler üzerine bir araştırma (Unpublished doctoral dissertation). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türker, A. (2012). Anne babanın çocuğun kişilik gelişimine etkisi. Retrieved March 7, 2012, from <http://www.bilte.com/icsayfa.asp?an=5&id=23>
- Ukray, M. (2016). *Jung psikolojisi*. Yason.
- Utuş, M., & Tastan, N. (2023). Beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin algıladıkları anne-baba tutumlarının kişilik özellikleri ile ilişkisi (Doctoral dissertation, Genç Akademisyenler Birliği Derneği).
- Vecchio, R. P., & Sussmann, M. (1991). Choice of influence tactics: Individual and organizational determinants. *Journal of Organizational Behavior*, 12(1), 73-80.
- Whitton, S. W., Weitbrecht, E. M., Kuryluk, A. D., & Bruner, M. R. (2013). Committed dating relationships and mental health among college students. *Journal of American College Health*, 61(3), 176-183.
- Yapıcı, Ş., & Yapıcı, M. (2006). Çocukta bilişsel gelişim.
- Yaran, R. (2000). İhtiyaç. *TDV İslam Ansiklopedisi*.
- Yaşanan, O. ve Yalçın, A. (2023). Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Hayatboyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Programı.
- Yavuzer, H. (2000). *Çocuk psikolojisi* (9th ed.). Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2006). *Çocuk psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Yazgan, İ., İnanç, B., Bilgin, M., Atıcı, K., ve Meral, G. (2007). *Gelişim psikolojisi, çocuk ve ergen gelişimi*. Pegem Yayıncılık.
- Yılmaz, M. S. ve Mermutlu, A. (2023). Yaşlı bireylerde yaşlılık algısı ve ölüm kaygısı. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 2(1), 47-58.

- Zel, H. (2006). Kişilik ve iş tatmini üzerine bir değerlendirme. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 35–48.
- Zorlu, A. (2020). *Tüketim sosyolojisi*. Altınordu.
- Heller, D., Judge, T. A., & Watson, D. (2002). The confounding role of personality and trait affectivity in the relationship between job and life satisfaction. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 23(7), 815-835.
- Zülbeari, A. (2023). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin algıladıkları anne baba tutumları ve sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkide eleştirel düşünmenin aracı rolü (Master's thesis). Bursa Uludağ University, Turkey.